

ESKİ OSMANLICA

MECDUT MANSUROĞLU

1. Burada ele alınan edebî ağıza ihtisas dilinde umumiyetle “Eski Osmanlıca” adı verilir; bununla birlikte Osmanlı imparatorluğunun kuruluşundan (1299) önceki zamanda yazılmış olan edebî eserlerin dili için Selçukça deyimi de yaygındır. Ben yine de Türkiye’de yerleşmiş olan alışkanlığa göre “Eski Anadolu Türkçesi” adını tercih ediyorum.

Osmanlıca’nın ve Türkiye Türkçesi’nin atası olarak gösterilebilecek olan Eski Anadolu Türkçesi üzerinde yapılan araştırmalar henüz tatmin edici bir noktaya ulaşmadılar. Oldukça zengin ölçüde monografik çalışmalar ve ihtiyaca cevap verecek bazı metin yayımlarının varlığına rağmen, ne bu şivenin başlangıç noktasının ne de ne zaman Osmanlıca’ya dönüştüğünün yaklaşık tarihi tesbit edilebilmiştir; çünkü yazı ve edebiyat dilinin muhafazakâr oluşu bu sorunun çözümünü güçleştirmektedir. (Bununla ilgili olarak benim TDED. [= Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi], IV, 1951, s. 215–229’da ve Oriens VII, 1954, s. 250–264’deki makalelerime bakılmalıdır).

Henüz, Eski Anadolu Türkçesi’ni bütünüyle ele alan bir eser yoktur. Sadece, J. DENY’nin gramerinde, Eski Anadolu Türkçesi’ne ait yazmalardan oraya buraya serpiştirilmiş bazı örnekler bulmak mümkündür.

İlk Eski Anadolu Türkçesi metinleri XIII. yüzyıla aittir. Bunlar aşağıda gösterilmiştir: *Çarhname*, Ahmed Fakih’in M. MANSUROĞLU tarafından işlenmiş bir mesnevisi, *Ahmed Fakih : Çarhname*, İstanbul 1956 (Burada daha önceki yayımlar da verilmiştir, ilerde Ç olarak gösterilecektir); M. MANSUROĞLU tarafından işlenmiş Calaladdin Rumi’nin Türkçe yahut Türkçe-Farsça on manzumesi, UAJb XXIV, 3–4 (1952), 106–115’de; Arap harfli metinler ve bir gramer indeksiyle birlikte aynı çalışmanın Türkçesi, *Türk Dili Araştırmaları Yılıhğı-Belleten* II (1954), 207–220’de (= CR); M. MANSUROĞLU tarafından işlenmiş, Sultan Veled’ in *İbtidânâme* ve *Rebûbnâme* mesnevilerinde ve *Divân*’ındaki Türkçe ve

Türkçe-Farsça beyitleri, *Sultan Veled'in Türkçe Manzumeleri*, İstanbul 1958 (daha önceki yayımların dökümü ile; =SV); M. MANSUROĞLU tarafından işlenmiş Şeyyad Hamza'nın dört Türkçe Manzumesi, *Drei Gedichte Şeyyad Hamza's*, UAJb XXVI (1954), 78-89 ve M. MANSUR-OĞLU, *Şeyyad Hamza'nın Doğu Türkçesine yaklaşan manzumesi*, Türk Dili-Belleten (1956), 125-144 (daha önceki yayımların dökümü ile; =ŞH); D. DİLÇİN tarafından tıpkı basımı ile birlikte yayımlanmış olan Şeyyad Hamza'nın Yûsuf ve Zulayha mesnevisi, İstanbul 1946 (=YZ); Dehhanî'nin M. MANSUROĞLU tarafından çeviri yazısı yayımlanmış on manzumesi, *Dehhanî ve manzumeleri*, İstanbul 1947 (=D).

Daha sonraki yüzyıllarda Eski Anadolu Türkçesi büyük bir inkişaf gösterir. (Bununla ilgili olarak F. Köprülü'nün Yeni Türk, 1933, 4, 281-292, 5, 375-394, 7, 535-553'teki yazılarına bakılmalıdır). Bu yüzyıllara ait metinler üzerinde yapılan çalışma ve yayımlardan şunlar zikredilebilir:

XIV. Yüzyıl: C. BROCKELMANN, 'Alî's Qıssa'î Jûsuf, *der ülteste Vorläufer der Osmanischen Literatur*, ABAW, Berlin 1916 (=QJ); *Suheil und Nevbehâr, romantisches Gedicht des Mes'ûd b. Ahmed*, nşr. J.H. MORDTMANN, Hannover 1925 (=SN), bununla ilgili olarak şu çalışmalar vardır: T. BANGUOĞLU, *Altosmanische Sprachstudien zu Sühely ü Nevbahar*, Breslau 1938; A. ZAJACZKOWSKI, *Studja nad jazykiem Staroosmanskim. 1. Wybrane ustepy z anatolijskotureckiego przekladu Kalili i Dimny*, Polska Akademya Umiejetności, Prace Komisji Orjentalistycznej Nr. 17, Krakau 1934 (=KD), C. BROCKELMANN, *Altosmanische Studien 1, Die Sprache 'Aşyq Pâşâs und Ahmedîs*, ZDMG LXXIII (1919), 1-29 (=AA), H. VÁMBÉRY, *Altosmanische Sprachstudien*, Leiden 1901 (=AO), *Kitâb-ı Dede Korkud 'alâ lisân-i tâ'ife-i Oguzân*, KİLİSLİ MU'ALLİM RİFAT, İstanbul 1332/1916 baskısı (=DK), aynı eserin daha yeni yayımları: O. Ş. GÖKYAY, *Dede Korkut*, İstanbul 1938 ve E. ROSSİ, II "Kitâb-i Dede Qurqut". *Racconti epicocavallerschi dei Turchi Oguz tradotti e annotati con "facsimile" del ms. vat. turco 102*, Città del Vaticano, Biblioteca Apostolica Vaticana 1952; M. ERGİN, *Dede Korkut Kitabı I*, Ankara 1958; XVII + 251 + 154 + 97 s. (giriş, metin, tıpkı basım); *Kadı Burhaneddin Divanı I* (tıpkı basım), İstanbul 1944 (=KB); bununla ilgili çalışma: M. ERGİN, *Kadı Burhaneddin Divanı üzerinde bir gramer denemesi*, TDED IV (1951), 287-327 ; *Destan-ı Ahmet Harami* (Latin harfleriyle). Yayımlayan: T. ONAY, İstanbul 1946 (=AH).

XV. Yüzyıl: C. BROCKELMANN, *Ein neues südtürkisches Sprachdenkmal*, İslamica IV (1931), 170-182 (=ST); Süleyman Çelebi, *Vesile-*

tü'n-Necâi-Mevlid (tıpkı basımla birlikte), A. ATEŞ, Ankara 1954 (= VN); A. ZAJACZKOWSKI, *Studia nad językiem staroosmańskim. II. Wybrane rozdziały z anatolyskotureckiego Przekładu Koranu*, I. C. 1937 (= PK); *Şeyhi Divanı* (tıpkı basım), İstanbul 1942 (= ŞD); J. NEMETH, *Das Ferah-name des İbn Hatib, Ein Osmanisches Gedicht aus dem XV. Jahrhundert*, *Le Monde Oriental* XIII (1919), 145-184 (= F), aynı eserden bazı örnekler: J. NEMETH, *Zum Behriff der tawba für Georg Jacob zum 70. Geburtstag* (Georg Jacob'un 70. doğum yılına armağan), Leipzig 1932, 200-208; H.W. DUDA, *Die Sprache der Qyrg Vezir-Erzählungen*, 1. Teil, *Formenlehre*, Leipzig 1930 (= QV); H. J. KISSLING, *Die Sprache des 'Aşikpaşazade*, Breslau 1936 (= AP)

XV. Yüzyıl: Bergamalı Kadri, *Müeyyessiret-ül- Ulûm* (tıpkı basım, çeviri yazı ve indeks), B. ATALAY tarafından yayımlanmıştır (= MU)

Burada sıralanmış olan eserler ve metinler aynı zamanda bu çalışmanın da kaynağıdır. Bazı ayrıntılar gene de, başka türlü yorumlandı ve başka türlü gösterildi. Çevriyazılı metinler, yani Grek, Latin ve Got yazısıyla olanlar burada ele alınmamışlardır. QJ'la ilgili olarak, bu eserin, diğer kaynaklara göre Güney Türkçesi'nde bulunmayan daha çok şekil ihtiva ettiğine dikkat edilmelidir.

21. Eski Anadolu Türkçesi belgeleri Arap alfabesi ile yazılmışlardır. Tek tek fonemlerin yazılışında iki yazı geleneği birbiriyle karşılaşır: 1. Uygur yazısı ve 2. Arapça-Farsça örneklerine götürülebilecek olan modern bir yazı.

1. ye, yani, Uygur yazı geleneğine tipik örnekler:

a) Ünlülerin yazılması, mesela, كاتوروك *gätürüŋ* "getirin!" Dk. 46: 10;

b) ŋ sesi için نك gurubunun kullanılması: گونول *gönül* "gönül" ST 173;

c) Kalın sıradan kelimelerde de س kullanılması: ساقين *saqın* "sakın" Ç 40;

d) ç ve p'nin ج (c) ve ب (b) olarak yazılması: آچ *aç* "aç" CR II 3, تابا *tapa* "doğru" QJ § 38;

e) Bazı eklerin tabandan ayrı yazılması اکوكسوز *äksüksüz* "eksiksiz" VN 3:10, يكلار *yüklär* "yükler" SD 63:9 vd.

2. ye, yani Arap-Fars yazı geleneğine tipik örnekler:

- a) Ünlülerin yazılmaması, mesela, يكرمي *yigirmi* “yirmi” AP 7;
- b) *η* için ن yahut ك 'nin kullanılması: كوزن *gözün* “gözün” ST 173, يكاغي *yanagi* “yandaki” AP 69;
- c) Klasik Osmanlıca'da olduğu gibi, kalın sıradan kelimelerde ص kullanılması;
- d) ع (ç) ve پ (p) nin kullanılması;
- e) Eklerin kelime tabanından ayrılmaması;
- f) Vav elif yazılması, mesela, قیغوا *kaygu* “kaygı” PK §1;
- g) *Tenvin* kullanılması: المدی *ölmüdin* “ölmeden”, گندزندان *gändü-zindän* “kendisinden” SV I 2 i.

221. Eski Anadolu Türkçesi'nin ünlü varlığı hemen hemen Eski Türkçe'ninkinin aynısıdır: a, ı, o, u; ü, i, ö, ü.

Eski Anadolu Türkçesi'nde bir kapalı e'nin var olup olmadığını tespit etmek kolay değildir. Ağızlarda ve genel dilde kök hecede kapalı e'ye sahip olan kelimeler eski metinlerde hemen daima ya ی yahut da — ile yazılırlar. Buradan, kapalı e'nin, harf eksikliğinden dolayı, bu işaretlerle gösterildikleri sonucuna varılabildi. Fakat bugün Anadolu'da, ilk hecede e yerine i'ye sahip olan ağızların varlığı unutulmamalıdır. Bu bakımdan, şimdilik, Eski Anadolu Türkçesi'ndeki bu ses üzerine kesin bir şey söylenemez. Bu meselenin çözümünü gelecek araştırmalara kolaylık olsun diye, çevriyazıda, Türkiye Türkçesi'nde e yahut ä'ye sahip olan, fakat metinlerimizde i ile yazılmış olan kelimeler e ile, diğer bütün e/ü sesleri ü ile verilmişlerdir.

222. Eski Anadolu Türkçesi'nde uzun ünlü olup olmadığı şimdilik çözülmemiştir. Krş. 232.

Damak uyumu hemen hemen Eski Türkçe'de olduğu gibidir, yuvarlak yahut düz ünlü alan ekler için de aynı durum geçerlidir: *altun* “altın” çy. *ogur* “uğur” CR I 3, *okı-*, *ohı-* “okumak, çağırmak” SV II 2, ŞH III 2, YZ 32:10, D 6:2, SN 251:3, KD § 2, AO 9, KB 338:8, *unut*—“unutmak” SV I 27, KB 338:8, *kuri*—“kurumak” SV I 45, SN 194:1, *tokı-* “dokumak” SN 220:5, *bulut* “bulut” SN 197:1, *doğrı* “doğru” OJ § 72.4, VM 17:22, F 149, *yıldız* “yıldız” F 148; *dügül* “değil” çy. *gändü* “kendi” çy. *gändüzi* “kendisi”, *çüzi*—“çürümek” Ç 66, *güvdü* “gövde” SV II 73, *bälür*—“belirmek” D 9:1, *süri*—“sürümek” SN 249:10, *gertü* “doğru” SV I 7, VN 17:22.

Bazı istisnalar şunlardır:

Soru eki (Etü. —*mu* / —*mü*) düz ünlülüdür: *bilürmi sän* “bilir misin?” C5, *dägülmidür?* “değil midir?” D 3:3 vs. İstisnalar: *gäymü sän?* “iyi misin?” CR × 1, *sıgınmayınmu?* “terletmeyeyim mi?” QJ § 46.

Yükleme hali eki (Etü. —*ğ*) düz ünlüye sahiptir (bk. 3212).

İsimden isim yapma eki —*lık* / —*lik* genellikle düz ünlüye sahiptir: *sayruluk* “hastalık” SV II 130, *yohluk* “yokluk” KB 30:7, *koşuluk* “komşuluk” VN 19:47.

Küçültme eki —*çuk* / —*çük* (—*cuk* / —*cük*?) ve —*az* / —*üz*’le genişletilmiş şekli yuvarlak ünlülüdür: *oğlançuk* “oğlancık” QJ § 27, *inçäçük* “incecik” SN 287:15, *başçuk* “başçık” MU 76:6, *kurtçuğaz* “kurtağaz” KI § 6, *cāncuğaz* “cancağaz” AO 10.

Dudak benzeşmesi: *çümān* “çimen” SV I 34, *yovut*—(<yavut—) “kaybetmek” SN 146:2, *sümüz* “semiz” KD § 2, *dämür* “demir” KB 607:10, *kirpük* “kirpik” KB 16:14; ünsüzlerde de: *kulavuz* “kılavuz” CR V I (< kulağuz DK 40:8), *yaluvuz* “yalnız” SV I × 8 A (< yalguz CR VI 1), *sovuğ* “soğuk” SN 226:6, *givür*— “sokmak, girdirmek” (< kirgür—) SV II 149, YZ 97:5. Bilhassa ek ve bağlantı ünlüleri yuvarlaklaşır: *yoldaş-u-m* “yoldaşım” CR 1×3, *bäg-ü-m* “beyim” D 2:5, *gözlär-ü-m* “gözlerim” F 148, *gäld-ü-m* “geldim” SV × 11 3A, *çāra-muz* KB 16:6, *umid-u-muz* “ümidimiz” AH 17, *ağırla-y-up* “ağırlayıp” QJ § 60, *al-up* “alıp” MU 4:10, *ırla-y-uban* “şarkı söyleyerek” SV I 137, *tanış-uban* “tanışıp” AH 76, *kıl-ayum* “kılayım” YZ 38:14, *yap-ayum* “yapayım” SN 88:2, *iç-älüm* “içelim” KB 39:12, *saç-alum* “saçalım!” VN 10:6, *dura-vuz* “dururuz” SV XVI 4, *säv-ü-ş*— “sevişmek” SN 257:9.

Bu yuvarlaklaşma, analogi yoluyla, dudaklı olmayan ünsüzlerin çevresinde de bulunur: *kulağ-u-η* “kulağın” CR I 3, *şāh-u-η* “şahın” VN 7/1:47; *ald-u-η* “aldım” MU 4:11, *bil-ü-η* “bilin” AH 82, *kıl-u-ηuz* “kılmız” F 154, *etmäg-ü-η* “etmen” D5:1, *kişi-nü-η* “kişinin” SV X VI 2, *diñläs-ü-ηüz* “dinleseniz” QV 32.

Ünlü yuvarlaklaşması yahut düzleşmesi seyrek: *oku*—“okumak” YZ 32:10, *doku*—“dokumak” KD 121, *bürü*—“bürümek” AO 152, *yoru*—“yürümek” MU 68:1. Yuvarlaklaşma, bazan yanındaki kelime dolayısıyla da olur: *çü gürmiş* (< *girmiş*) *idi* “girdiği vakit” SN 222:7, *ulu* (< *ılı*) *su* “ılık su” SN 33:6, *ol udu* (< *idi*) “o idi” SN 254:5, *yavu kulun*—, *kulun*— (< *kılın*—) “kayb olunmak” KD 130. Gerileyici benzeşme de vardır: *givür*—“sokmak, girdirmek” YZ 34:11 (< *givür*—, bk. yukarı) *dögül* “de-

ğil" SN 238:11 (<dägül), *ulduz* "yıldız" SD 66:6 (<*ulduz*). Düz ünlülü eklerde yuvarlaklaşma olur: *doğru-luk* "doğruluk" D 10:2, *yohluk* "yokluk" KB 366:7, *şura-çuk-da* "şuracıkta" MU 75:10. Aynı şey en eski Türkçe bağlantı ünlülerinde de vardır: *kiçi* "küçük" çy. *arı* "arı, temiz" SV II 35, *diri* "diri, canlı" SV II 8, *eçi* "ağabey" SV II 127, *äyi* "iyi" SN 248:6, *bili* "bilgi, şuur" SN 212:7, *yıldız* "yıldız" MU 3:5. Aynı şey tok tük bağlantı ünlüleri ile ek ünlülerinde de bulunur: *yoldaş-ı-m* "yoldaşım, arkadaşım" CR 1 × 3R; *et-dik* "ettik" PK § 1; *gir-ip* "girip" C 19, *göl-ip* "gelip" QJ § 60, *dükäd-ip* "tüketip" SN 2 / 7:1; *acabla-y-ıban* SN 35:6; *gör-äyin* "göreylim" SN 203:9.

Fülden fiil yapma eklerinin bağlantı ünlüleri bir çok durumda düzdür. Bu, bu eklerdeki dış seslerine ve bunlara dayanan analogilere bağlanabilir: *gör-i-n-* "görünmek" SV XXIV 1, KB 338:16, VN 10:3, *bul-ı-n-* "bulunmak" D 8:2, AO 9, AH 257, *doğ-ı-n-* "dokun—" C 21, SN 218:1, KD 121, VN 9:29, *yük-i-n-* "eğilmek, hürmet etmek" KB 125:8, *ög-i-n-* "parçalanmak, öğünmek" PK 88; *dut-ı-ş-* "tutuşmak" D3:8, *bul-ı-ş-* "buluşmak" SN 344:10, KD § § 17, *uy-ı-ş-* "uyuşmak" KB 6:3, *kuç-ı-ş-* "kucaklaşmak" AH 602; *koğ-ı-t-* "kokutmak" SN 204:2; *kurt-ı-l-* "kurtulmak" Ç 59, SV I 22, ŞH I 16, SN 223:13, AO 18, KB 46:16, *düz-i-l-* "düzülmek" SN 244:9, KB 45:9, *süz-i-l-* "süzülmek" AH 294, *kon-ı-l-* "konulmak" MU 175:2; *göz-i-k-* "gözükmek" KB 359:9. Yer yer bazı zarf fiiller ve isim fiiller de aynı durumdadır: *ol-ı-p* "olup" KB 52:6, *düş-ı-bän* "düşüp" KB 605:16; *öp-i-ş-* "öpüş" SN 366:8, *gömiş* "gümüş" YZ 31:14, KB 1:4 aynı şekilde düz ünlülüdür. Bazı istisnalar: *doğ-u-n-* "dokunmak" QJ § 72. 4, *göy-ü-n-* "acımak" SN 303:13, *yük-ü-n-* "eğilmek" AO 184, *ur-u-n-* "vurunmak" AH 140; *sor-u-ş-* "karşılıklı sormak, soruşmak" SN 344:12, *kuç-u-ş-* "kucaklaşmak" AO 193; *tur-u-l-* "durmak, kalkmak" SN 224:7; *tut-u-l-* "tutulmak" SN 184:15, *süs-ü-l-* "süsülmek, vurulmak" PK 93.

Yeni Osmanlı Türkçesi'nden sapmalar: *taş, daş* "dış" SV II 113, *äylä* "öyle" çy. Son kelime analogi yoluyla *şöylä* "şöyle" ye de tesir etmiştir: *şöylä* AP 9. Aynı şekilde analogi yoluyla teşekkül etmiş olan *şöylä* ve *öylä* de tevsik edilmiştir: AP 9. Henüz her yerde damaklı olan *Täyri* "Tanrı" kelimesi de karşılaştırılmalıdır.

Sık sık büzüşmeye uğramış şekiller şunlardır: *net*— "n'et—" (< *nä et*—) çy., *näylä*— "n'eylemek" (<*nä äylä*—) çy., *nol*— "n'ol—" (<*nä ol*—) çy., *buğur* "şimdi, o halde" (< *bu oğur*) SN 205:12, VN 5:6, F 157.

231. Eski Anadolu Türkçesi'nin ünsüz varlığı aşağıda gösterilmiştir:

	Art damaklılar	Ön damaklılar	Diş etliler	Dişliler	Dudaklılar
Patlamalılar	k	k g		t d	p b
Sızanlar	h ğ			ð	f v
Hıçırıklılar			ş j	s z	
Çiftliler			ç c		
Yarı ünlüler				y	
Genizliler	y			u	m
Kayıcılar	l			l, r	
Gırtlaklılar	h				

f ve j sesleri sadece yabancı asıllı kelimelerde bulunurlar; t, l olarak gösterilmiştir; h (RÄSÄNEN, Mat 136 da olduğu gibi) kolaylık olsun diye art damaklılar sırasına konmuştur.

232. Bağlantı Ünlüleri: Eski Anadolu Türkçesi, sözdâ eklerin bir parçası durumuna gelmiş olan bağlantı ünlüleri bakımından, Eski Türkçe'den Osmanlıca'ya geçiş devresini teşkil eder. Emir 2. çokluk şahısta, bağlantı ünlüsü, henüz eke dahil olmamıştır: *ko-ŋ* (*koyun değil*) "koyun, bırakın" SV III 10, *ekmâ-ŋ* "ekmeyin" QJ § 44, *de-ŋüz* "deyiniz" SN 334:4, *dilü-ŋ* "dileyin" DK 42:8, *kağurma-ŋuz* "endişe etmeyiniz" KB 606:12, *dinlü-ŋüz* "dinleyiniz" VN 6:8, *koma-ŋ* "komayın" F 154, *bağla-ŋ* "bağlayın" AP 65. —*up* / —*üp* zarf fiil teşkili bağlantı ünlüsüz çok seyrek görülür: *güçäklü-p* "güç kullanıp" ŞH IV 1, *okı-p* "okuyup, çağırıp" D 6:2, *kükürä-p* "kükreyip" QJ § 60, *ara-p* "arayıp" AA 19, *yoru-p* "yürüyüp" AP 54. Tabana yer yer bağlantı ünlüsü almadan getirilen diğer ekler: *oğşa-ş* "benzerlik" QJ § 26, KB 196:9, *yorı-ş* "yürüyüş" DK 11:17, AP 54.

Ünlü uzunluğu: Bazı kelimeler son seste, normal olarak —*t* beklenirken —*d* alırlar. Son ses —*p*'si için de bazı kelime ve eklerde —*b* tesbit edilebilir (krş. 21). Bu durum, bizi, Eski Anadolu Türkçesi'nde uzun ünlüler meselesine sevk edebilir. Bu henüz çözüme ulaşmamış, fakat Türk edebiyatı tarihi bakımından büyük önemi olan bir meseledir; çünkü, buradan hareketle, vitelikli Arap-Fars vezninin Türkçe'ye ne dereceye kadar uyduğu, meselenin çözülmesiyle daha bir aydınlığa çıkacaktır.

Çok sık geçen, *var—*, *ver—*, *veribi—*, *ol—*'m yanında *b—*, aşağıdaki kelimelerde muhafaza edilmiştir: *bar—* "varmak" CR IV 5, 6, ŞH IV 2,

ber—“gitmek” ŞH IV 2, *beribi*—“göndermek” AA 9, KB 31:8, *bol*—“olmak” CR I 3, ŞH IV 2, YZ 51:8, QJ § 65, KB 586:2. Buna karşılık *barça* her yerde *b*— sesini korumuştur.

b—’nin, aşağıdaki kelimelerde henüz sadasızlaşmamış olduğu görünüyor: *bürk* “pek, sağlam” CR V2, SV II 95, MU 158:1, *bış*—“pişmek” SN 222:6, *bıyar* “pınar, kaynak” SV I 44, SN 218:4, *bürä* “pire” SN 308:11, *barmaḥ*, *barmaḥ* “parmak” KB 9:12, F 148.

ḡ şu kelimelerde henüz *m*’ye dönüşmemiştir: *gönläk* “gömlek” YZ 93:9, YZ 10:12, QJ § 56, *koḡsu*, *koḡsi* “komşu” AO 194, VN 19:47, PK § 27.5, AP 4, *doḡuz*, *toḡuz* “domuz” DK 59:25, ŞD 69:7, QV 33.

—*ğ*—, —*g*— (ve —*l*—), QJ’de, beklenmedik yerlerde korunmuştur: *kavğa* “kova”, *bulğan*—“bulanmak” QJ § 13, fakat *ḡayu* “kaygı, endişe” SV XXIII 7, *oltur*—“oturmak”, *gältür*— QJ § 16.

QJ’de *ḡ*, henüz, yer yer korunmuştur: *eḡgü* “iyi”, *kaḡḡu* “kaygı” *iḡi* “sahip, Tanrı” *iḡ*—“göndermek” QJ § 10.

k ~ *ḡ* oldukça yaygın. En sık da KB’de bulunur. *dahı* “dahi, de, ve” Ç 21, CR VI 4, SV I 61, D 1:21, *bulduḡ* “bulduk” SV I 80 var., *yoḡsa* “yoksa, yahut” YZ 65:12, *çoḡ* “çok” SN 195:7, *yoḡsul* “yoksul” KB § 4, *netmäh* “n’etmek” AO 9, *oḡla*—“oklamak” DK 12:14, *taḡuḡ* “dağmık” KB 22:15, *ḡamı* “hepsi” ST 174, *koḡu* “koku” VN 3:2, ŞD 168:4, *uyḡu* “uyku” F 148, *çıḡ*—“çıkma” QV 33, *uçmaḡ* “cennet” AP 3.

ḡ ~ *g*. Tek tük: *yalḡuz* “yalnız” CR VI 1, AH 283, *ḡatuga* “senin katına” AH 280.

g ~ *y*. Tek tük: *döy*—“dövmek” SN 242:14, *göy* “gök” SN 272:4.

v ~ *f*. Tek tük: *gülāf* “gül:Rose” (< Farsça *gülāb*) SV I 17, SN 7:9, *süfār* “sever” QJ § 11.

y— ~ *g*—. Sadece *yinä* ~ *ginä* “yine” YZ 3:1, QJ § 9, DK 11:12, DK 83:8, F 148, QV 121, AP 3.

—*b*— > —*v*—. 1. teklik ve çokluk eklerinde ve bazı kelimelerde görülür: —*van* / —*vän*, —*vuz* / —*vüz*: *karavaş* “cariye” SN 204:15, AH 259, AP 3, *därvänd* “derbent” (< Farsça *darband*) DK 40:1, AP 3.

İkizleşme sadece aşağıdaki kelimelerde ve istinasız olarak görülür: *assı* “fayda” (< *astıḡ*) SV III 8, YZ 45:12, SN 209:3, VN 4:4, *issi* “sahip” (< *idi-si*) C 74, SV II 72, VN 3:14, *ıssı* (< *ıstıḡ*) “sıcak” SV XXIII 7, KD 128, *ussı* “aklı” SV II 19, YZ 65:4, SN 209:3, AO 212, *ussuḡ* “aklı” SV II 21.

—ğ, —g > ∅ (birden fazla heceli kelimelerde) arkasında yuvarlaklaşmış bir ünlü bırakarak: *aru* “arı, temiz” D 4:1, *ayru* “ayrı” Ç 53, SV I 65, D 6:9, KB 47:14, *bilü* “bilgi, şuur” D 4:3, SN 275:11, *tapu* “huzur, kat” D 1:19, *ķusu* “elem” ŞD 63:8, *sävü* “sevgi” KB 52:9, *saçu* “saçı, hediye” VN 7/ 1:5, *ķamu* (< *ķamağ*)’da da —ğ düşmüştür D 4:3, KD 593:1; *bällü* “belli” SV I 74, *boyalu* “boyalı” SN 226:14, *datlu* “tath” D 4:4, *ķanathlu* “kanath” KD § 2, I. 2, *dikänlü* KB 136:7. —lu / —lü’nün yuvarlaklığı, analogi yoluyla yokluk ekine tesir eder: *baş-suz* “başsız” SV VI 2, *bilü-süz* “bilgisiz, bilmeden” D 4:3, *arı-suz* “temiz değil, pis” KD § 2. 14.

y— > ∅. Seyrek: *ılan* “yılan” SN 211:5, *ıpar* “koku” SN 23:2; *ılduz*, *ulduz* “yıldız” SN 190:8, SD 66:6, *üräk* “yürek” ST 182.

y— türemesi: Seyrek: *yit*— “itmek” SV XXVIII 2, *yeğän* “çok, pek” ŞH IV 2, *yigrän*— “iğrenmek” SN 59:10, *yırla*— “şarkı söylemek” SN 229: 1, *yılğa*— “hücum etmek” DK 48:17.

v— türemesi. Çok seyrek, sadece, *ur*— çy.nin yanında *vur*— “vurmak” AP 53’te.

h— türemesi. Alıntı kelimelerde: *häşkärü* “aşikâr” (< Farsça *âşkârö*) ST 174, *hällbät* “elbet” (< Arapça *albatta*) ST 174.

Dikkat çekici göçüşmeler: *yastu* “yatsı” QJ § 25, *yuku* “uyku” SV IX 8.

Komşu sadalılar sebebiyle sadalaşma, hem Eski Türkçe’ye hem de Türkiye Türkçesi’ne göre daha yaygındır: *yaradı*— “yaratılmak” Ç 79, *başundagi* “başındaki” ŞH II 7, *ırağuban* “bırakıp” D 1:16, *ädük* “ayak-kabı” SN 193:4, *yağındağ* “yakındaki” KD § 8, *ağı* “aklık, beyazlık” AH 286, *yoldağın* “yoldakini” F 148, *oynadur* “oynatır” M 9:11. Son sestemden sonra ünlü ile başlayan bir kelime gelirse, son seste de, sadalaşma olur (sondaki): *ķulluğ için* “kulluk için” Ç 3, *yoğ idi* “yok idi” SV II 4, M 2131, *ķurd anı* “kurt onu” YZ 4:6, *ayağ iç* “kadeh iç” SN 281:9, *adillüğ äylär* “adillik eyler” KD § 4, *ağ ällärin* “ak ellerini” DK 17:24, *ayruğ ilä* “başkaları ile” KB 391:1, *hoşluğ isä* “hoşluk ise” AH 289, *ķurd u ķuş* “kurt ve kuş” VN 9:46, *yigid ü pirlär* “genç ve yaşlılar” AP 66. Seyrek olarak başka örnek de var: *gösdär*— “göstermek” KB 52:5.

Eklerin dişli ön sesleri tamamen sadalıdır: *baş-da-ğı* “baştaki” QJ § 24, *ok-dan* “oktan” Ç 21, *ķaş-dur* “kaştır” SV XIX 10. *ayt-duķ* “söyledik” PK § 1. İstisnalar: *öp-ti* “öptü” SV XIII 8, *güç-ti* “geçti” SN 16:1, *açıt-tı* “kızdı” ST 178.

İnce sıradaki ön ses *t*—leri tamamen sadahlaşmıştır. İstisnalar *Täj-ri* ve *Türk* kelimeleridir. Kalın sıradaki *t*— çok kere muhafaza edilmiştir: *tat*—“tatmak” CR VI 8, *tal*—“dalmak” KB 30:3, *tam*—“damlamak” ŞD 64:6, *tapu* “huzur, hazır olma” SV XVII 9, D 1:19, *taş* “taş” SV II 41, KB 27:3, ŞD 66:4, *tırman*— “tırmanmak” SN 270:8, *toğ*—“doğmak” SV XII 5, KB 312:5, *tol*—“dolmak” SV II 24, KB 70:5, VN 4:52, *ton* “elbise” SN 207:8, *tokt*—“dokumak” SN 220:5, *top* “bütün, hep” SV I 50, *tokrap* “toprak, yer” SV II 27, ŞH I 2, D 1:15, *toyla*— “ziyafet vermek” ŞH IV 3, *toz* “toz” ŞH IV 5, SN 193:6, *tuzak* “tuzak” ŞH II 2. Alıntı kelimelerde de: *tağla*— “dağlamak” SN 322:4 (< Farsça *dāg*), *taya* “daye” SN 28:15 (< Farsça *dēya*), *tost* “dost” AP 2 (< Farsça *dōst*). Yine de sadahlar oldukça çoktur: *dat*—“tatmak” C 61, *dağ*—“takmak” SN 202:2, *danış*— “danışmak” KD § 17, *dart*—“çekmek” F 148, *dırnal* “tırnak” SN 268:15, *dut*— “tutmak” KB 4:2.

Daha bu zamanda, *y* ve diğer dişliler sebebiyle meydana gelmiş olan damaklılaşma (incelme) olaylarını tesbit etmek mümkündür: *äytil* “söyle” SN 232:7, *äyitdük* “söyledik” PK § 1, *yörimäk* SN 289:10, *yöti-yiçäk* “yürüyünce” MU 68:1, *içün* “için” çy., *issilik* “sıcaklık” KD 128, *işbu* “işte, bu” KB 14:13 (< *uşbu*, krş. 3218), *işdä* “işte” SN 31:6 (< *uşda*, krş. 3218).

d v *l* ile ünlülerin yanında, yer yer $\ç > \ş$ olur: *neşü* “nice, nasıl” SV VIII 4, *işün* “için” SN 303:14, *nişün* “niçin” ST 175, *biliş* “piliç” SN 189:15, SV I 51 N 480, *geşti* “geçti” SV I 51 N 480, *işdüm* “içtim” SV XII 2, *güşlü* “güçlü” KD § 4.

Genizli benzeşmesi: *män* “ben” CR VI 1, ŞH IV 2, QJ § 8, AO 9, KB 338: 11, ST 175, F 153, *maña* “bana” ŞH IV 2, ST 175, *miñ* “bin” SV XXVIII 6A, *munça* “bunca” ŞH IV 1, *mundag*, *mundak* “bu kadar, bunun gibi” QJ § 19, *munlar* “bunlar” QJ § 8.

Tam (Totale) benzeşme: —*mıssa* / —*missü*, —*mısa* / —*misü* (< *mış isü*, bk. 3222), *yassı* (< *yatsu*) “yassı” MU 159:8, *bätür* (< Farsça *badtar*) “beter, daha kötü” AP 6; uzak durumda iken: *lilüfär* (< Farsça *nilüfar*) “nilüfer” SN 96:10.

Aykırılışma: *benlü* “belli” SV I 78 N 480.

Menfi geniş zaman eki (—*maz* / —*máz*) bazan sadalı sesini kaybeder: *görinmäs* “görünmez” SV II 75 V, *gülmäs* “gelmez” QJ § 49, *bilmäsvän* “bilmem” KD § 4.

31. Kelime yapımı ekleri aşağı yukarı Yeni Osmanlıca'daki gibidirler. Yine de aşağıdaki şekiller ilgi çekici ve karakteristiktir:

İsimden isim yapma eki —su / —sü (< sı—ğ)'nün ilgi çekici örnekleri vardır: *süci* (< *sütsig*) “şarap” D 6:7, *ayruksı*, *ayruhsı* “ayrı, başka” SV II 26, SN 197:7, F 152, *busahsılık* “aptallık” SN 270:15, *çöksü* “eğik” AA 25, *gürçüksü* “gerçek, doğru” ST 177, *ölüsü* “ölü gibi” F 152.

—*η* ile de genişletilmiş olan —*kına* / —*kinü* küçültme ekinin yer yer de olsa, görülmesi ilgi çekicidir: *yataçak yerümkünü* “yatacak (küçük) yerim” DK 6:6, *öpkinüyü* “öpücük” CR IV 3.

Karşılaştırma eki —*raş* / —*räk*, —*ırak* / —*iräk*, hem karşılaştırma hem de üstünlük manasıyla henüz muhafaza edilmiştir: *şakkardan tatturak* “şekerden tath” YZ 2:3, *yegräk*, *yegiräk* “—den iyi, daha iyi” SV I 19, QJ § 28, SN 231:5, KD § 9, VN 4: 34, AP 32, *hulklarun bügänilmiş-räki* “yaratılışların (iyi huyların) en beğenilmiş” KD § 9, *sävdüm yahşırak* “çok sevdim” KD 365:1, *Tüñri biliciräkdür* “Tanrı en bilicidir” PK § 2d.

Eşitlik hali ekinden genişletilmiş —*çak* / —*çäk* daha ziyade kelime teşkili unsuru fonksiyonu görür: *tizçäk* “çok çabuk, çabucak” SN 190:10, KB 52:5, AH 111, *tatluçak* “tath, tathcacık” SN 218:2, *absamçäk* “sessizce” AH 337, *artuçaş* “biraz üzerinde”. —*az* / —*üz*’le genişletilmiş şekil de tevsik edilmiştir: *tizçägüz* “en çabuk” SN 210:4.

—*t*, —*ut* / —*üt* isimden isim yapma eki de oldukça çok olarak temsil edilmiştir: *umut* “umut” SV III 5, *oñat* “iyi, doğru, düzenli” SN 260:4, *yetüt* “en yüksek derecede” KD § 5, *aşut* “geçit” AA 12, *düşüt* “düşük (doğum)” AA 12, *binüt* “binit” DK 65:22, *yüslät* “yük hayvanı” DK 65:23, *ögüt* “öğüt” ST 177.

—*η* fiilden isim yapma eki: *usay* “ihmalkâr” Ç 10, KD 149–50, F 155, *kıran* “kıyı” KD 143, AO 191, *büliη* “korku” KB 596:10, *geη* “geniş” KD 134–35, AO 168.

—*ğa* / —*gü*. Seyrek: *yörgä* “iyi koşan at” SN 315:12, *bilgä* “bilge” KD 112–13.

—*tu* / —*tü*. Seyrek: *girindü* “yapma, doğru olmayan, zaruri” PK 83, *öründü* “seçilmiş, muktedir” SN 176:5, KD 138, *taşıldu* “takılı” AO 210, *yahtu*, *yakdu* “parlaklık” QJ 53, KD 129, AA 27, AH 308, PK 85.

—*maç* / —*müç*. Seyrek: *bazlamaç* “bazlamaç (:un yemeği)” SV XIX 2, *soymaç* “soygun, soyma” SN 225:3.

Yaptırma eki —*gur* / —*gür*—: *yetgür*—“yetirmek, yetiştirmek” QJ § 41, *ergür*—“ulaştırmak, eriştirmek, erdirmek” VN 10:15, QV 74, AP 40, *turgur*—, *durgur*— “durdurmak” AP 40.

Dönüşlülük eki —*k*— / —*k*—, yer yer tevsik edilmiştir: *tarık*—“kız-mak, darılmak” YZ 50:15, *turuḫ*— “durukmak” SN 224:7, *basık*— “eğil-mek, yenilmek” AA 15, *gözük*— “gözükmek” KB 359:9, *açık*— “kız-mak” ST 178.

3211. Çokluk eki ekseri Türk Dilleri’nde olduğu gibi —*lar* / —*lär*’dir.

3212. Eski Anadolu Türkçesi’nde isim halleri şöyledir:

Haller	Ekler
Yalın hal / Belirsiz hal	
İlgi hali	— <i>uḡ</i> / — <i>iḡ</i> , — <i>nuḡ</i> / — <i>nüḡ</i>
Yükleme hali	— <i>ı</i> / — <i>i</i> , — <i>yı</i> / — <i>yi</i> ; — <i>nı</i> / — <i>ni</i>
Yaklaşma hali	— <i>a</i> / — <i>ä</i> , — <i>ya</i> / <i>yä</i> ; — <i>ga</i> / — <i>gä</i>
Bulunma hali	— <i>da</i> / <i>dä</i>
Ayrılma hali	— <i>dan</i> / — <i>dän</i> ; — <i>dın</i> / — <i>din</i> ; — <i>da</i> / — <i>dä</i>
Vasıta hali	— <i>n</i> ; — <i>la</i> / <i>lä</i> , — <i>lan</i> / <i>län</i>
Eşitlik hali	— <i>ça</i> / — <i>çä</i>
Yön hali	— <i>ra</i> / <i>rä</i> ; — <i>ru</i> / — <i>rü</i>
Yokluk hali	— <i>suz</i> / — <i>süz</i>
Sebeplilik hali (vradessic)	— <i>çun</i> / — <i>çün</i>

(Burada önce ünsüzle biten tabanlara gelen şekiller; sonra ünlü ile biten tabanlara gelenler bir virgülle ayrılırlar; bunun arkasından da, nadir arkaik yahut modern şekiller bir noktalı virgülle ayrılırlar).

32121. Belirsiz hal, yalın hal (özne hali, yüklem ismi ve vokatif) den başka, a) vasıflık ve b) nesne (objekt) fonksiyonunda görülür. Bu, bilhassa, söz konusu kelime bir iyelik eki aldığı zaman söz konusudur:

a) *cānuḡ içindä* “canının içinde” SV I 66, *hanum ‘ışkında* “hanımın (padişahımın) aşkında” ŞH IV 2, *hişmi yası* “hişminin oku” D 4:5, *atası adı* “atasının adı” SN 40:10, *bäyzüm gömişi* “benzimin gümüşü” KB 1:4.

b) *kanum içär sän* “kanımı içersin” CR IX 4, *kulaḡuḡ aç* “kulağımı aç” CR I 3, *älümüz dutavuz* “elimizi tutarız” SV XVI 2, *bakıruḡ altın edü ol kimya* “o kimya bakırını altın yapar” SV I 69, *aduḡ işidürdüm* “adımı işitirdim” D 1:23, *yüzüḡ gösdärübän* “yüzünü gösterip” KB 52:5, *kızum cihāzladum* “kızımı cehizledim” AP 24, *adamuḡuz göndärün* “adaminizi gönderin” AP 24; fakat aynı zamanda da: *kapu sıduḡ* “kapıyı kırdık” AO 9, *bu söz işidiçäk* “bu sözü işitince” AP 30.

Yaklaşma hali yer yer ifade edilmez: *kanu ‘ālam nūruḡ toldı* “bütün dünya nurunla dolduruldu” SV XII 5. *düşmānum vermä kulaḡuḡ* “düşmanıma kulağımı verme” ST 176.

32122. Osmanlı Türkçesi'ndeki, mutad, ünsüz ile biten tabanlardan sonra gelen *-uŋ / -üŋ* ve ünlü ile biten tabanlara gelen *-nuŋ / -nüŋ* ilgi hali eki yanında, QJ'de, ünsüzlerden sonra da *-nuŋ / -nüŋ* görülür: *Yūsufnuŋ* "Yusuf'un" QJ § 31.

32123. Alışılmış *-ı / -i* yükleme hali ekinin yanında yer yer *-nı / -ni* eki de tevsik edilmiştir: *hūri-ni* "huriyi" SV II 159, *sağrak-nı* "kadehi" ŞH IV 2, *sözüm-ni* "sözümü" QJ § 34, *kuş-nı* "kuşu" KB 592:12.

var- "varmak, gitmek" fiili yükleme hali eki alır: *yolu varmışdır* "yola gitmiştir" SV I 14, *vardılar doğru yolu* "doğru yolda yürüdüler" VN 4:54.

32124. Alışılmış *-a / -ä* yaklaşma hali eki yanında seyrek olarak *-ğa / -gä*'ye de rastlanabilir: *alurğa* "almağa" QJ § 33, *bizgä* "bize" KB 588:1. *yan* "yan" ın yaklaşma hali daima *yaŋa*'dır. *-a / -ä* yaklaşma hali ekinin ilgi çekici olarak kullanılması: *başa geçmiş işlər* "baştan geçmiş işler" YZ 86:12.

32125. Bazı hareket bildiren fiiller, Eski Türkçe'de olduğu gibi bulunma hali eki alırlar: *harf içindä bu kadar ma'ni sıgar* "harf içine bu kadar (pek çok) mana sıgar" SV II 22, *Yūsuf anda gälänçä* "Yusuf oraya gelince" QJ § 57, *bunda sän düşäli* "sen buraya düşeli" SN 266:1, *oğlan anda yıkıldukda* "oğlan oraya yıkılınca" DK 15:21, *ķanda gitdüŋ* "nereye gittin" VN 17:74.

32126. Alışılmış *-dan / -dän* ayrılma hali eki yanında şu ayrılma ekleri de tesbit edilebilir:

1. *-da / -dä*. Çok seyrek: *anda dolar sän* "ondan dolarsın" CR I 3, *ķırk yıl geçdi arada* "aradan kırk yıl geçti" YZ 95:8, *ögindü geçär* "aklından geçer" SN 218:9, *alında bir öpdä* "alından bir kere öptü" DK 29:22.

2. *-dın / -din*. *öŋdin* "önden, önce" son çekim edatında. *yaŋa* "yana" son çekim edatına bağlanırken: *sağdın yaŋa* "sağ tarafta" SN 233:7, *buŋardın yaŋa* "pınardan yana, pınar tarafında" KD § 7.1. bunlardan başka: *ardıradın* "arka taraftan" SN 311:4, *çäp çävrädin* "çepe çevre" SN 12:2, *älümdin* "elimden" AO 18, *iki yaŋadın* KD § 30.3, *bu yaŋadın* "bu taraftan" AP 25.

32127. *-n* vasıta hali eki, henüz, oldukça canlıdır: *biŋ gäzin* "bin kere" Ç 45, *ķatäsizin* "hatasız olarak" QJ § 36, *gäfılın* "bilmeyerek" SN 9:1, *dünin* "geceleyin" KD § 7.2, *bu gäzin* "bu defa" AA 15, *oğrın* "gizlice, hırsız gibi" AO 14, *ol vaktın* "o vakit" DK 46:12, *gündüzin* "gündüz

vakti, gündüz” KB 346:16, *şabâhın* “sabahleyin” AH 193, *yalnızın* “yalnızca” VN 7:33, *sağın, solın* “sağ ve soldan” PK § 2a, *anın* “onun için” F 151, *dâğın* “kadar” SV I 16, AP 33, QV 66-7.

Fakat —*la* / —*lä* ekine sık sık tesadüf edilebilir: *gözünlâ* “gözünle” Ç 50, *bir üyâzlä* “bir üvezle” SV II 38, *bir kadehlâ* “bir kadehle” D 10:1, *güçlü* “zorla” DK 14:22.

Bazan her iki ek birleşmiş olarak görülür: *otuz tokuz yigitlân* “otuz dokuz yigitle” DK 48:21, *ilân* “ile” VN 17:23, PK § 2e, AP 23.

32129. —*ra* / —*râ* yön ekinin çok güzel kullanılışlarına rastlamak mümkündür: *daşra, taşra* “dışarı” SV XXVIII 2, SN 306:12, AO 13, KB 34:4, QV 121, AP 38, *gitti yolra* “yoluna gitti” YZ 21:2, *dâpârâ* “tepeye” SN 297:9, *göksirâ* “göğsüne” KD § 7:3, *ol bügi ol dâñlü yüzi-râ, gözirâ ve boğazıra ve karnıra dürtârdi, kim öldürdi* “öldürdüğü beyin, gözüne ve boğazına ve karnına dürterdi” QV 65.

—*ru* / —*rû* yön ekinin kullanılışı sınırlıdır: *bârû* “beri” CR VII 1, XII 6, *yağaru* “yana” YZ 26:9, *kañçaru* “nereye” SN 190:11, AO 13, VN 18:54, AP 19, *ağaru, ağarı* “oraya, o tarafa, ileri” SN 309:15, KD 102, AO 13, KB 368:5, QV 119, AP 36, *arkaru* “arkaya” AO 13.

—*çun* / —*çün* : *içün* son çekim edatı, kendisinden önceki kelimeyle birleşmiş olarak da kullanılabilir: *anuñçun* “onun için” SV XXVIII 1, *gândüziçün* “kendisi için” SV II 46.

3213. Bağlantı ünlüsü olan ve olmayan iyelik ekleri şunlardır:

1. tkl. —*um* / —*üm*, —*m*

2. tkl. —*uñ* / —*üñ*, —*ñ*

3. tkl. —*t* / —*i*; —*st* / —*si*

1. çkl. —*umuz* / —*ümüz*, —*muz* / —*müz*

2. çkl. —*uñuz* / —*üñüz*, —*ñuz* / —*ñüz*

3. çkl. —*ları* / —*läri*

Bazı özel haller: İyelik eklerinde, belirsiz halin sık sık kullanışın-da krş. 32121. İyelik eklerinin çekimi, isimlerde olduğu gibidir, meselâ, *görülü saçuñı* “saçını görelî” (fakat *sözüm-ni* “sözümü” (yükleme hali) QJ § 34). 3. şahsın yükleme hali hem —*m* / —*in*, hem de —*ını* / —*ini* dir: *başın* “başını” QV 86.

3215. *bir* “bir” belirsiz sayısı genellikle vasıflığın önüne gelir: *bir ulu câm* “bir büyük kadeh” SH I 1, *bir gözâl kırgu* “bir güzel atmaca”

ŞH IV 6, *bir kiçi äv* "bir küçük ev" YZ 96:15, *bir yanağı gül nigâr* "bir yanağı gül güzel" D 1:9, *bir kâm kişi* "bir kötü kişi" AA 15.

bir belirsiz sayısı zarf tamamlayıcısı olarak da görülür: *neçä bir yortıya sän* "nece bir (nasıl) yürüyorsun" Ç 20, *Tüñri yüzün bir görünüñ* "Tanrı yüzünü bir görünüz" SV V 1, *sinnüñ ho bir sayan* "yaşımı bir kere sayan" ŞH II 10, *bir söylägil* "bir söyle" YZ 36:3, *fırkat neçä bir ola* "ayrılık nasıl (ağır) olur" D 7:4.

Beraberlik eki —*ägu* / —*ägü* > —*av* / —*äv* de vardır: *bir-ägü* "her biri" QJ § 39, *ikäv-lä-si* "ikisi" QJ § 39, *iki-lä-si* "ikisi" QJ § 39, *üçäv-lä-müz* "üçümüz" AO 10.

3216/3217. Bazı Son Çekim Edatları ve Zarflar: *arkurı* "geri, geriye" AP 38, *bigi* "gibi" SV II 88, D 2:2, KD § 30.6, AO 10, AH 178, *bilä* "ile" SV I 30, ŞH IV 9, KD § 30.5, AO 12, DK 29:10, AP 38, QV 118-19, AP 38, *birlä* "ile" SV I 7, ŞH III 7, YZ 55:4, QJ § 38, KD § 30. 4, AH 296, *birlän* "ile" QJ § 38 *däg* "—e kadar" QV 67, AP 33, *dägi* "—e kadar" YZ 37:9, *dägin* "—e kadar" SV I 16, AP 33, QV 66-7, *dänlü, dänli* "gibi, kadar" ŞH IV 7, QJ § 22, AO 159, QV 51, *dükäli* "bütün" SV II 25, KD § 2, AO 163, QV 61, *gänüz* "kolay" SV I 15, YZ 63:9, SN 276:4, KD 123, *gerü* "geri, tekrar, yeniden" SV II 15, AO 170, QV 69, AP 34, *güz* "kez, defa" SV XIX 4, KD 124, AO 169, QV 71-2, AP 32, *ilän* "ile" PK § 2e, AP 35, *ilürü* "ileri" SV I 58, QV 120, AP 36, *ötürü* "ötürü" QV 67, AP 34, *sarı, saru* "—e doğru, sonra" QJ § 38, AO 203, KB 595:7, *tapa, dapa* "—e doğru" YZ 4:1, QJ § 38, *täg* "gibi" KB 604:3.

3218. Zamirler ve çekimleri Eski Türkçe'ye yakındır. Oblik halde kök veya kök ünlüsü değişir. Bulunma ve ayrılma hali, artık —*da* / —*dü* ve —*dan* / —*dän* ekleriyle birbirlerinden ayrılırlar. İlgi halinde de, kök ünlüsü, analogik olarak değişir: *binüm* "benim", *sinüñ* "senin" çy.

Kapalı *e* de aynı harflerle yazıldığı için, bu ünlü değişimini tesbit etmek zordur. Souraki istisnalar ve metinler, burada, *ä* ahrlar. *bän* "ben" ve *biz* "biz" in ilgi halleri, iyelik eki ile ifade edilir: *binüm* "benim", *bizüm* "bizim" çy. Bazı istisnalar: *bänüñ* QJ § 17, SN 256:8, *biznüñ* QJ § 17.

Bir arkaizm: *añar* "ona" QJ § 19.

anda ve *andan* Eski Türkçe'de olduğu gibi "*orada*" ve "*oradan*" manasına gelirler.

bu "bu", *ol* "o" ve *şu* "şu" nun çoklukları ekseriya, *bular*, *olar*, ve *şular*'dır. Oblik hale analogi yoluyla yapılmış aşağıdaki şekillere de tesa-

düf edilebilir: *bunlar* SV XVII 6, ŞD 64:13, F 152, AP 14, *anlar* Ç 69, SV II 50, SN 143:6, KB 40:4. Aynı zamanda *ansuz* "onsuz" SN 268:1, KB 583:13 de var.

Tekid edatı *oğ* eklenmesi yoluyla meydana gelmiş olan *olok* "tam o, işte o" QJ § 19, F 152 ve *şolok*, *şoloh* "tam şu, işte şu" QJ 919, SN 327:6, KD § 11.2, F 152, kelimelerine sahibiz.

Analoji yoluyla teşkil edilmiş olan diğerleri: *şul* yahut *şol* "şu, o" (ol ile) D 10:5, SN 192:8, KD § 11.2, KB 11:9, QV 48, AP 15, *sin* "sen" (oblik hal ile) AA 10, *o* "o" (oblik hal ile) AP 11, *bäni* "beni" F 152, *bänüm* "benim" KB 283:15, *säni* "seni" F 152, *sänün* KB 283:15, *onu* "onu" KB 51:1, *onug* "onun" (yahın hal ile) AP 11.

İşaret kelimesi *uş* "işte" a şu zamirler eklenir: *uşal* (<*uş ol*) "şu" QJ § 19, *uşbu* "bu işte" KD § 11.1, QV 47, AP 15. Aynı kelime bulunma hali ile yeni bir işaret kelimesi teşkil eder: *uşda*, *uşta* "işte" Ç 7, SN 204:13, KB 35:16, AP 15.

Soru zamiri *kim* ve onun eşdeğeri *ki* nisbet cümlelerinde ve diğer yan cümlelerde İnda-Germen dillerinde ve Semitik dillerinde olduğu gibi nisbet zamiri ve bağ olarak kullanılır.

kimsä "kimse" nin soru kelimesi *nä* ile genişletilmiş Eski Anadolu Türkçesi'ne hastır: *kimsänü* "kimse" D 4:6, QJ § 21, KD § 12, AA 11, KB 25:5, QV 56, AP 20.

Türkiye Türkçesi'ne yabancı olan soru kelimeleri: *kanı* "hani, nerede" Ç 74, CR VII 6, SV II 73, D 6:7, QJ § 20, SN 196, KD 140, KB 66:7, QV 55, AP 18, *kanda* "nerede" CR I 1, SV III 3, D 8:3, QJ § 20, SN 195:6, KD 139, AP 18-9, *kandan* "nereden" Ç 82, SV II 130, QJ § 20, KD 139, AO 186, QV 55, *kança* "ne kadar, nerede, nereye" QJ § 20, QV 54, *kançağ* "ne kadar" QJ § 20, *kançura* "nereye" QJ § 20, KD 140, AO 13, AP 18-9, *kanğı*, *kanğı* "hangi" SV I 1, QJ § 20, QV 50-1, AP 15-6, *kay* "hangi, nasıl" AO 11, *kayst* "kim" QJ § 20, *kayda* "nerede" QJ § 20, KB 596:10, *kayra* "nereye" QJ § 20, *kaçan* "ne zaman" QJ § 20, SN 234:9, KB 31:10, *nämä* "ne" KB 3:2, *netä* "nasıl" SV II 34, SN 216:4, KD 135, ŞD 66:7.

Dönüşlülük zamiri *gändü* "kendi" zamir n'siz çekilir. Aynı şey —*ğı* / —*gi* eki için de geçerlidir: *äländägiyü* "elindekine" F 151. Bir defaya mahsus olmak üzere *gändi* şekli tevsik edilmiştir: AP 14. *gändü*'ye göre daha az olmak üzere *öz* "kendi" de tevsik edilmiştir: ŞH IV 5, SN 197:11, KB 305:13, AP 67. Her iki kelimenin birleşmesinden, Eski Anadolu Türkçe-

si'ne has bir diğer dönüşlülük zamiri olan *gändöz* yahut *gändüz* meydana gelir: SV II 15, SN 375:4, KD § 10, KB 11:12, AO 10, PK § 10, QV 47, AP 67.

3219. İsim yüklemine gösterilmesiyle ilgili olarak 32211'e bakılmadır.

3221. Yüklemelerin gösterilmesi genellikle, genel Türkçe'de olduğu gibidir: İstek kiplerindeki kaide dışı çekimler görülen geçmiş zamandaki ve ekseriya şarttaki iyelik ekleri, diğer durumlarda zamir soylu yahut şahıs zamirleri.

32211. Görülen geçmiş zamanın ve bazı istisnalarla şartın dışında, yüklem işaretleri, kısmen analogi yoluyla teşkil edildikleri için iyelik ekleriyle çakışan şahıs zamirlerinden meydana gelmişlerdir. 3. şahıs şekilleri Eski Türkçe *turur*'dan gelirler.

1. tkl.: 1. *män*. Seyrek: *güzär män* "gezerim" CR VI 4, *çırğar män* "eğlenirim" ŞH IV 2, *kılmaya män* "kılmayayım" QJ § 46, *dermämiş män* "dermemişim" KB 591:4, *istär män* "isterim" F 153. 2. —*van* / —*vän*: *yazuklivan* "günahlıyım" SV XIX 4, *baytumazvan* "zengin olamam" QJ § 48, *bänvän* "benim" SN 119:12, *bän haklivan* "ben haklıyım" KD § 19, *verävän* "veririm" F 153. 3. —*ın* / —*in*: *külın* "kulum" SN 117:3, *ravä görmäzin* "reva görmem" KD § 17, *öldürürin* "öldürürüm" DK 46:10, *bänin* "benim" F 153, *yakınlık edäçäkin* "yakınlık edeceğim" QV 94, *bän anuy dädäsindün kalmış nökäriyin va üvündä dağı mahramıyın* "ben onun dedesinden kalmış hizmetçisiyim ve evinde de mahremiyim" AP 42. 4. —*vam* / —*väm*: *bän näväm* "ben neyim?" SV II 144. 5. —*am* / —*äm*: *söyläräm* "söylerim" CR VI 10, *aña 'aşıkam* "ona aşığım" SV III 6, *bänäm sarvar* "server (hükümdar) benim" ŞH III 3, *sävüräm* "severim" D 2:2, *bilmäzäm* "bilmem" SN 255:5, *gavharum bän* "ben cevherim" KD § 19, *bän sağam* "ben sağım" KB 606:12, *sorısaram* "soracağım" F 153, *Ahmad 'Aşikiyäm* "Ahmet Aşıkayım" AP 42. *nä biläm* "ne bileyim" Ç 54, *açam* "açayım" SV I 19. 6. —*vanın* / —*vänin*: *başarurvanın* "başarıyorum" SN 287:1, *bänvänin* "benim" KD § 19.

2. tkl.: 1. *sän*. Eski metinlerde: *mağrur sän* "mağrursun" Ç 20, *gäymü sän* "iyi misin?" CR X I, *canum sän* "canımsın" SV XXIII 2, *büzämiş sän* "bezemişsin" D 1:16, *buldaçı sän* "bulacaksın" QJ § 51. 2. —*sin* / —*sin*: *sänsin* "sensin" SN 269:1, *sän günüşsin* "sen güneşsin" KD § 19, *kılursın* "kılırsın" KB 538:1, *ağlayasın* "ağlarsın" F 153.

3. tkl. ve çkl.: 1. *durur* : *durur ol işdü yaksân* “o işte eşittirler” Ç 61, *diri durur* “diridir” SV I 68, *bu durur* “budur” D 1:24, *yigit durur* “yiğittir” SN 208:15, *gändü nafsumda durur* “kendi nefsimdedir” KD § 19, *fanâ durur* “fanidir” KB 599:10, *mursal durur* “gönderilmiştir” VN 208:15, *ķā'im dururlar* “kaimdirler (hazırdırlar)” AP 42. 2. —*dur* / —*dür* : *yakındur* “yakındır” Ç 25, *kimdür?* “kimdir?” CR IV 1, *datludur* “tathdır” SV XII 1, *vardur* “vardır” ŞH II 9, *yüzi güldür* “yüzü güldür” D 4:2, *sävgülüdür* “sevgilidir” SN 196:7, *yılan bäsler gibidür* “yılan besler gibidir” KD § 17, *muṭabbak durdusa* “eklenmişse” AA 15, *üvdädür* “evdedir” DK 15:12, *andadur* “oradadır” KB 139:8, *oldur* “odur” ST 178. 3. *ol*. Çok seyrek: *gälmişüñ, gäldäçinüñ ma'büdi ol* “gelmişin geleceğin mabudu odur” Garîbnâma (bk. QJ § 51), *sindän vafâ ol dilüm* “sen den vefa dilerim” ST 178.

1. Çkl.: 1. —*vuz* / —*vüz* (ünlülerden sonra): *nävüz* “neyiz” SV XVI 1, *tufandavuz* “tufandayız” SN 340:10, *umavuz* “umarız” F 153. 2. —*uz* / —*üz* (ünsüzlerden sonra): *dägülüz* “değiliz” KD § 19, *görmüzüz* “görmez” KB 73:6, *bilmüzüz* “bilmeyiz” F 153. 3. —*yuz* / —*yüz* (ünlülerden sonra): *kullarıyuz* “kullarıyız” QV 80, *toğrımyuz?* “doğru muyuz?” AP 43.

2. çkl.: *siz* : *siz kör siz* “siz körsünüz” SV XXIV, 4, *siz almuş siz* “siz almışsınız” QJ § 54, *uslu siz* “ulusunuz” SN 30:12, *ranc görür siz* “zahmet görürsünüz” KD § 17, *bilürmi siz* “bilir misiniz?” AP 45.

Şahıs işareti olmadan. Seyrek: *bän yoḥsul* “ben yoksulum” SV IX 6, *bän sana ḳul* “ben sana kulum” SN 198:7, *bizlär satmaz* “bizler satmayız” QJ § 48, *Tänridän sän tolu* “sen Tanrıdan (Tanrıyla) dolusun” SV I 65.

32212. İyelik ekleri (önce görülen geçmiş zaman, sonra şart şekilleri) şunlardır:

1. Tkl. —*um* / —*üm*, —*m*

2. Tkl. —*uñ* / —*üñ*, —*ñ*

3. Tkl. —*i* / —*i*, —

1. Çkl. —*uḫ* ~ —*uḳ* / —*ük*, —*vuz* / —*vüz*

2. Çkl. —*uñuz* / —*üñüz*, —*ñuz* / —*ñüz*

3. Çkl. —*ılar* / —*ilär*, —*lar* / —*lär*

Her şeyden önce 1. çkl. şahıs şartı dikkat çekicidir, krş. DENY, *Grammaire*, s. 1111. Bununla ilgili olarak bir kaç örnek: *görmäsävüz* “görmesek” QJ § 52, *aparsavuz güräk* “alıp getirsek gerek” DK 40:21, *yaylaya göçsävüz güräk* “yaylaya göçsek (göçmemiz) gerek” AP 52.

3222. Henüz aşağıdaki isim fiiller mevcuttur:

Gereklilik, —*malu* / —*mälü* fiilden isim yapma şekli ile ifade edilir: *nä yarar, ki istümälü olalar* “(onu) aramaya başlamış olmaları (aramak istemeleri) neye yarar?” SN 38:14, *ol äkin tamâm biçmälü olur* “o ekin tamamen biçilecek durumdadır” QV 102, *Hana göndärmälüsini göndärdiler, ... gözilärü vermälüsün verdilär... här nä kim yerindä komaludur, kodular* “Hana göndermeleri gerekeni gönderdiler... gazilere vermeleri gerekeni verdiler, bırakmaları gereken her şeyi bıraktılar” AP 51-2, *taşgır etmälü olsağ* “küçültmek istesek” MU 77:3, bu şeklin ismi olarak kullanılışı için bk. DENY, *Grammaire....* § 818 ve s. 927, not 2.

—*mış* / —*miş*. Geçmiş zamanı her zaman tesbit etmek mümkün değildir. Çekimli fiillerde diğer Türk dillerinde olduğu gibi şekli manası yoktur: *gögürmiş äkin* “yeşermiş ekin” ŞD 67:9, *oda düşmüş gibi* “ateşe düşmüş gibi” SN 252:14, *vermiş idüm* “vermiştim” AO 15, *kılmışdur mu* “attal bunça kârân” “bunca işi muattal etti” Ç. 1, *bilmişäm* “bilmişim” AP 49, *vafädärmış sän* “vefalyımışsın” SN 309:6, “*siz almış siz*” *derlär* “siz almışsınız derler” QJ 54, *biti göndärmış siz* “mektup göndermişsiniz” QV 87, *karşudan çıhp gälän habib imiş* “karşıdan çıkıp gelen sevgiliymiş” KB 600:5.

—*daçı* / —*däçi* (—*dacı* / —*däci* ?). Gelecek zaman manasında. Çok seyrek: *olmışı, oldaçıyı bayık bilür* “olmuşu, olacağı iyi (tam) bilir” QJ § 51, *ağlayu bakdaçı* “anlayarak bakacak (anlayacak ve bakacak)” QJ § 51, *öldäçi kişi* “ölecek kişi” SN 211:14.

—*ası* / —*äsi*. Gereklilik, istek ve gelecek zaman manasında: 1. *hiç kimsä nä deyäsın bilmäz* “hiç kimse ne demek gerektiğini bilmez” JQ § 65, *gämi varası yerä varmış ola* “gemi varması gerektiği yere varmıştır” SN 271:10, *kuşluk yeyäsın yemiş* “kuşluk yiyeceğini yemiş” KD § 22, *binüm atam göräsım gälđi* “benim babamı göresim geldi” AO 18, *ävi haräb olası är* “evi harap olası adam” DK 5:21, *cafâyı yetäsi kılduğ* “yeteri kadar cefa ettin” KB 66:5, *ağa läyık olası bän dägüläm* “ona layık değilim” AH 574, *örtürmä, kim dahı kapumuz yok sığınası* “örtme, çünkü sığınacak başka kapımız yok” ŞD 165:6.2. *acal gälđükdä läbud gidäsi* “ecel gelince, şüphesiz gidecek” YZ 99:9, *‘äķibat nä bolasın bilü vergil* “sonunda ne olacağımı biliver” QJ § 65, *ilärü yemiş bulmayasın bilür* “daha, yemiş bulmayacağını bilir” SN 272:8, *kuşlaruğ pädişâhu olası dägül sän* “kuşların padişahı olacak değilsin” KD § 22, *olmışı olasıyı bayık bilür* “olmuşu, olacağı iyi (tam) bilir” AA 17, *ayruğ älümdän kurtulası dägül sän* “artık elimden kurtulmayacaksın” AO 18, *balı hanum bulası*

yam "evet, hanımı bulacağım" DK 47:2, *vaşl-ı Hak olasıdır ançak şifü* "ancak hakka kavuşmak şifa olacaktır" VN 16:51, *tağdir ilädür garçi, kim olmuş, olası* "gerçi, olmuş ve olacak takdir iledir" ŞD 15:12, *gälüsi yıla dügin* "gelecek yıla kadar" QV 97.

—açak / —açäk (—acak / —äcäk?). Gereklilik ve gelecek zaman un-suru olarak, bu ek, belki de ilk defa XIII. yüzyılda görülür. Bu eki iki kere Ç'de ve bir kere YZ'de tevsik ettik: *varaçak yer* "varacak (varılacak) yer" Ç 38, *gälüçük näsünä* "gelecek şey" Ç 58, *sıgınaçak* "sığınacak (yer)" YZ 6:5. Bu ekin kullanılışı daha sonraki yüzyıllarda yaygınlaşır.

—an / —än ~ —ğan / —gün: 1. Geçmiş zaman çekimli fiili olarak: *Yüsuf kâfirlär şahrinü kälğün* "Yusuf kafirler şehrine geldi" QJ § 56. Bulunma hali ile zaman bildirir: *ävdän çıkup yoruyan-da* "evden çıkıp yürüdüğü zaman" DK 8:3, *bân gazâya varan-da* "ben gazaya gidersem" AP 53. 3. Eşitlik hali eki ile kadarlık ve zaman bildirir: *bini sizgü kavşuran-ça gätürdi* "beni size kavuşturuncaya kadar getirdi" QJ § 57, *Yüsuf anda gälün - çü* "Yusuf oraya gelince (geldiği zaman)" QJ § 57.

—duğ / —dük. Özel kullanılışlar: 1. Bulunma, çıkma, eşitlik hali ve —layın / —läyin ile birlikte, iyelik ekli ve iyelik eksiz olarak, zaman, niteleme ve similitiv manasında: *çärilär yasaduğ-da* "askerler toplandığı zaman" SN 285:15, *sağallu bozaç turğay sayraduğda* "sakallı boz turgay öterse" DK 7:8, *vâki' olduğ-ı-nda* "vaki olduğu zaman" AP 53, *alduğ-ı-n-dan sonra* "(o) aldıktan sonra" AP 53, *ögdüg-i-n-çü ögdügi artar* "(o) övdükçe (onun) övgüsü artar" QJ § 55, *diri olduğ-u-m-ça* "yaşadığım sürece" SN 268:5, *döndüg-i-n-çä* "döndüğü zaman" AA 18, *bahtı gök döndüg-i-n-çä dâ'im ola* "bahtı gök dündüğü sürece, devam etsin" ŞD 62:8, *götürü bildükler-i-n-çü* "götüre bildikleri sürece" QV 100, *ta'bir kılduğ-u-muz-layın* "tabir ettiğimiz gibi" QV 101, *varduğ-layın Ak Şahrın hişärin vurdular* "varır varmaz Ak Şehir'in hisarını vurdular (yerle bir ettiler)" AP 53. 2. için ile birlikte ve iyelik eksiz: *ağırladuğ için* "ağırladığı için" QV 100, *gärçäk söylüdük için* "doğru söylediği için" QV 100. 3. İyelik eki almadan sıfat olarak: *içärü girdük yerdü* "içeri girdiği yerde" AP 53. 4. Nadiren görülen geçmiş zaman olarak: *dillärindü kalmaduğ hiç nav'a söz* "dillerinde hiç bir şey için söz kalmadı" AA 18, *anladuğ siz* "anladınız" QV 87. Ek ayrıca, istisnasız, görülen geçmiş zamanın birinci şahsı olarak kullanılır.

3223. Zarf fiiller ve kullanılışları:

—a / —ä; —u / —ü; —ı / —i; —p, —up / —üp; —uban / —übän; —madın / —mädin zarf fiillerinin kullanılışı, Eski Türkçe'de olduğu gibi,

çok yaygındır. Burada da her türlü yardımcı fiille birlikte pek çok ince farklar ifade edilebilir.

—*madın* / —*müdin* QJ ve SN’de —*mayın*, —*müyin* olarak da tevsik edilmiştir: *äglänmäyin gälmänüz ta‘cil olsun* “eğlenmeden gelmeniz acele olsun” QJ § 58, *hiç ändükmäyin kolayın gözlüdi* “hiç kızmadan kolayımı aradı” SN 191:5.

—*uban* / —*übän*’in genişlemiş şekilleri de vardır: *habibüm deyübän-i oşadı* “sevgilim deyip okşadı” AA 19, *kalkuban-ı yerüñdän örü turuñ* “yerinizden kalkıp ayakta durum” DK 14:9, *edübän-i* “edip” F 154, *bakıban-uñ görmüz kimsü ‘ayän* “kimse bakarak açık bir şekilde göremez” AA 19, *ägilibänüñ* “eğilip” PK § 5.

Sık olmamakla birlikte —*a* / —*ä*, —*u* / —*ü*, —*ı* / —*i* zarf fiillerinin de aynı fiilde, iki kere tekrarlanılmak suretiyle kullanıldığı tesbit edilebilir: *iltülär çäk-ä çäk-ä* “çeke çeke götürürler” ŞH II 1, *sun e säki gül-ü, gül-ü bizä ol ravh-ı rayhânı* “ey saki bize o reyhan kokusunu sun” D 1:1, *ev-ä, ev-ä vardı* “acele ecele (ive iver) vardı” KD § 26, *yat-a, yat-a yanumuş ağrıdı* “yata yata yanımız (Flanke) ağrıdı” DK 21:18–19, *kov-a, kov-a gönül dünyäya erdi* “kova kova gönül dünyaya ulaştı” AH 15, *yan-a, yan-a dard ilä dıkr edälüm* “dert ile yana yana Tanrı’nın adını analım” VN 4:62, *cang ed-ä, cang ed-ä Dinäboza güldilär* “cenk ede ede Dineboz’a geldiler” AP 60, *çü gändüzinä yan-u, yan-u kala* “kendisine yana yana kalınca” SN 211:9, *utal-u, utal-u çun gitdi bular* “bunlar gizli gizli gidince” AH 94, *ağlaş-u, ağlaş-u cumla kaygulu* “ağlaşa ağlaşa herkes kaygıda” VN 18:48, *söylän-ü, söylän-ü* “söylene söylene” K 91:5, *kıy-ı, kıy-ı tadar män* “ısıra ısıra tadarım” CR VI 8, *ağla-y, ağla-y* “ağlaya ağlaya” QJ § 58, *dırman-ı dırman-ı* “tırmana tırmana” PK § 5a, *baş üzärinä tola-y-ı, tola-y-ı saldı* “dolaya dolaya başımın üzerine saldı” QV 113. Bir kere: *ağla-p, ağla-p* “ağlaya ağlaya” QJ § 58.

Yukarıda zikr edilen zarf fiiller, nadiren, —*rağ* / —*rük* (bk. 31) ile genişletilir: *kiçisi kaç-a-rağ Oğuzä gälüdi* “küçükleri kaçarak Oğuzlara geldiler” DK 39:22–23, *kaçar äşäk açı-y-a-rağ cänü* “eşek canı acıyarak kaçır” ŞD 68:12, *tur-a-rağ* “durarak” AP 60, *bundan dahi kork-u-rağ* “bundan dahi korkarak” KD § 9, *otla-y-u-rağ bir az yorıdı ötä* “otlayarak biraz öteye yürüdü” ŞD 64:4, *var-u-rağ* “vararak” AP 60, *ara-y-ı-rağ* “arayarak” AH 490.

Zikr edilen zarf fiiller *yorı—, yoru—* “yürümek” fiilinin geniş zamanı ile bir nevi süreklilik ifade eder: *dög-ä yorı-r* “dövüyor” Ç 12, *kaç-a yorı-r ikän* “kaçıyorken” SN 298:12, *sürülüp gid-ä yorı-r* “sürülüp gidiyorken”

DK 3:7, *gör-ä yoru-r siz anı* “siz onu görüyorsunuz” KD § 4 d, *başumuz gid-ä yorur* “başımız gidiyor” QV 89, *şimdi safara gid-ä yoru-r-ın* “şimdi sefere gidiyorum” AP 62, *azbarla-y-ı yoru-r-kän* “ezberliyorken” QV 115, *Muräd han gäl-i yoru-r* “Murad Han geliyor” AP 61. Hece düşmesi sebebiyle kısaltılmış şekli de QJ’de tesbit edilmiştir: *kançaru gid-ä-yor sän?* “nereye gidiyorsun?” QJ § 50.

Zikr edilen zarf fiiller *dur—, tur—* “durmak” fiilinin geniş zamanıyla da bir nevi süreklilik ifade edebilirler: *art-a dur-ur* “(artmaktadır) artıyor” QJ § 62, *kaç-a dur-ur* “kaçıyor (kaçmaktadır)” SN 191:6, *bu hâli gör-ä dur-ur-dı* “bu hali görmekteydi” KD § 27.1, *şam’lar yan-a dur-ur* “mumlar yanmaktadır” KB 599:9, *bän bu vazîrlaruş gör-ä tur-ur-am* “ben bu vezirlerini görmekteyim” QV 114, *dög-ä tur-ur* “döğmektedir” AP 62, *olan işläri söylä-y-ü dur-ur-dı* “olan işleri anlatıyordu” KD § 27.1, *top atdur-ı dur-ur-kän* “top attırıp dururken” AP 62.

İktidarın menfisi büzüşmeye uğramış —*ama—* / —*ämä—*, —*uma—* / —*ümä—* ve —*ıma—* / —*imä—* (< —*a*, —*u*, —*ı uma—*) şekilleriyle ifade edilir: *ed-ümä-yä-sän* “edemeyesin” SV I 12, *ol-uma-z* “olamaz” Ç 57, *bil-imä-di* “bilemedi” SN 196:15

İktidarın menfisi, çok seyrek olarak, *bilmä—* “bilmemek” yardımcı fiili ile ifade edilir: *naşibindän artuğın ye-y-ä bilmäz* “nasibinden fazlasını yiyemez”DK 3:16.

Similitativ ve zaman bildiren —*layın* / —*läyin* (< *layu* / —*läyü* vasıta hali ekli?): *oğrı-layın* “hırsız gibi” ŞH II 4, *şol atluları gördüğün-läyin* “şu athları gördükçe” AO 14.

—*p*, —*up* / —*üp* zarf fiili de *dur—* yardımcı fiilinin geniş zamanı ile, yer yer (zuweilen) geçmiş zaman ifadesi de olan bir süreklilik ifade eder: *cihän cannat ol-up dur-ur* “dünya cennet olmaktadır” D 1:18, *hüp bir yerdä der-üp dur-ur-am* “hepsini bir yere toplamaktayım” DK 47:12, *ol-up dur-ur-am* “olmaktayım” KB 485:1, *imän gätür-üp dur-ur siz* “iman getirip durursunuz” PK § 5 b, *kulağumuz top avâzına oğrân-üp dur-ur* “kulağımız top sesine alışmaktadır” AP 55. Hece düşmesine uğramış olarak: *sana ni‘mat ver-üp-dür* “sana nimet veriyor” Ç6, *bürkiş-üp-dür* “pekişiyor” SV II 121, *däl-üp-dür cigarumı* “ciğerimi deliyor” D 5:4, *sözlä-p-dür* “konuştu” AA 19, *ol yigit, kim baş käs-üp-dür, kan dök-üp-dür, Bay Bürä Bägüñ sağında oturur* “o yiğit ki, baş kesmiştir, kan dökmüştür, (baş kesip kan döken yiğitler) Bay Büre Bey’in sağında otururlar” DK 41:5, *cän gir-üp-dür işkı yohna* “aşkı yoluna can giriyor” KB 38, *gördi, ki*

afsun aşar ed-üp-tür “sihrin tesir ettiğini gördü” QV 102, vs. “dur—” suz şahıs işareti ile ve *i—* ile bağlantılı olarak: *ol-up bulbul u kumri nadim u ham hoş alhânı* “bülbül ve kumru hizmetçi ve şarkıcı olup (olur)” D 1:12, *dün gäl-üp sän* “dün geldin” SN 92:11, *öl-üp män idüm* “ölmüştüm” ST 180, *kıl-up sän* “kılıyorsun” F 153, *gäl-i-p idük* “gelmiştik” QJ § 60, *kal-up-tı* “kalmıştı” SN 208:7, *turağ ed-ip-ti-lär bir sarp arayı* “sarp bir yeri vatan edindiler” AH 38, *var-up-dı* “vardı” F 153, *bas-up-dı* “bastı” AP 73.

Sonraki metinlerde yoru- “yürümek” li *p* zarf fiilinin bazı birleşikleri tevsik edilmiştir: *bulaş-up yorıdı* “bulaşıyordu” QV 91, *bu hâli fikr ed-üp yoru-r-kän* “bu hali düşünüyorken” AP 55.

—ıcağ / —içäk (—ıcağ / —icäk?) Eski Anadolu Türkçesi’ne has. Zaman ve konsektif manada: *sän yatıcağ gävädän cânıuy uçar* “sen yatınca, gövdeden canın uçar” SV II 62, *oranın biliçäk kişi hoş olur* “insan ölçüsünü bilirse, iyi olur” SN 266:1, *duşman muhlat bulıcağ kuvvat dutar* “düşman zaman kazanırsa, kuvvetlenir” KD § 23, *bunlar böylä ediçäk Bay Bürä Bägün açığı tuttı* “bunlar böyle edince, Bay Büre Bey kızdı” DK 41:7, *gözün oğurlayıcağ cânımızı* “gözün canımızı alınca” KB 468:6, *dokunıcağ saçına bäd-i şabâ muşk u ‘anbardan dolar idi havâ* “sabah rüzgarı saçına dokununca hava müşk ü anberle dolardı” VN 9:29, *olmayıcağ vafası gözäldän nâ fâ’ida* “vefası olmayınca, güzelden ne fayda olur” ŞD 150:12, *binüm hâlüm sän bilämäyicäk pas kim bilä?* “benim halimi sen bilmezsen, kim bilir?” QV 107.

—ıcağaz / —içägüz (—ıcağaz / —icägüz?). Yukarıdaki ile aynı manada: *kiyâmat kopıcağaz... gäläbäk bigi dağıla bu insan* “kıyamet kopunca, bu insanlar kelebek gibi dağılacaklar” Ç 31, *Yüsuf anı göriçägüz ağladı* “Yusuf onu görünce ağladı” YZ 33:3, *cangsuz hâşil olıcağaz murâd niçün edälär anı, ki ola fasâd?* “murat savaşmadan hasil olacaksa, zararlı şeyi niçin yapmışlar” AA 20, *yüzündän kapağı açıcağaz deyä, ki “badr kaçan oldu, çün hâlaländi?”* “yüzündeki örtüyü açınca, der ki dolunay ne zaman oldu, zira halelenmiş” KB 234:4, *şabâh olıcağaz gör, ki nedärlär* “sabah olunca, ne edeceklerini gör” AH 811.

—ınça / —inçä (—ınca / —inçä?) (<—ğınça / —ğinçä): Yaygın olmayan kullanılışlar: *häm Yüsufnuuy camâlin görmäyü siz birär dınâr vermäğınçä* “birer dinar vermeyince Yusuf’un yüzünü göremeyeceksiniz” QJ § 56, *toyınça yedi* “doyuncaya kadar yedi” SN 192:3, *ağ ütindän kan çıkınça dögdilär* “ak etinden kan çıkıncaya kadar dövdüler” DK 13:26, *yalan söz bu dünyâda olınça olmasa yeg* “bu dünyada yalan söz ola-

cağma, olması daha iyi” DK 4:10. Aynı şey —k/ —k ile genişletilmiş olarak: *yayah neyläsün olmayıncağ atı* “atı olmayınca, yaya ne yapsın” SN 235:7, *sini eşitdüm bizä erinçäk* “bize ulaşınca. seni işittim (dinledim)” AH 390, *bir, iki gün güçinçäk maläl oldu* “bir iki gün geçince, melul oldu” PK § 24. Bu bazan —az/ —öz’le de genişletilir: *sağa bu gäräklü ola sän ol şara erişinçägüz* “sen o şehre gelince sana bu gerekli olacak” SN 260:3, *yaz olunçagaz* “yaz olunca (yaz gelince)” AP 59.

—alı/ —üli. —alı/ —eli manasında. Ayrıca, ayrılma hali, *bärü* ve eşitlik hali ile: *ayrılalı yetmiş yıl olmuş idi* “ayrılalı yetmiş yıl olmuştu” YZ 95:7, *Yüsufi kurt yeyäli* “Yusuf’u kurt yiyeli” QJ § 64, *göräli saçuñ bulmadum karar* “saçını görelî, karar bulamadım” KB 607:16, *bunda sän düşäli çohmidur?* “sen buraya düşeli, çok zaman oldu mu?” SN 266:1, *yärindän ayru düşäldän... Dahhänî* “Dehhani... yarinden ayrı düşeliden beri” D 6:9, *Haqq yaradal-dan bärü sab‘-i tıbağ görmädi bundan katı kim-sä firäk* “Tanrı kainatı yarattığından beri, kimse böyle zor bir ayrılık görmedi” VN 18:35, *öläli-n-çä andan bälürmädi nişän* “öleliden beri ondan nişan görünmedi” AA 21. QJ’da bu ek —ğalı/ —gäli şeklinde ve supinal (isimlik fiil şekli) manada da var: *algalı* “almak için” QJ § 64.

—ikän, —kän Türkiye Türkçesi’ndeki gibi kullanılır.

—gaç/ —güç QJ ve DK’da zaman bildiren şekliyle tevsik edilmiştir, sonuncuda sadece *de-güç* kelimesinde vardır: *aşkaç* “aşınca” QJ § 61, *böylä degäç Dersä Han hatunına caväb vermädi* “böyle deyince, Dirse Han, hanımına cevap vermedi” DK 15:11.

322411. Emir aşağıdaki şekillere sahiptir.

1. tkl.: Ekseriya —ayım/ —äyin : *sağa bir kaç ögütlär veräyin bän* “sana bir kaç öğüt vereyim ben” Ç 8. —ayım/ —äyüm şekilleri de var: *nädäyüm?* “ne edeyim?” KB 553:3. Hecce düşmesine uğramış şekliyle: —yım/ —yim : *bulunmayım* “bulunmayayım” AP 47; 2. tkl.: a) Fiil tabanı olarak: *bağ* “bak” SN 190:2, b) —ğıl/ —gil : *atıya bingil* “atma bin” AP 74; 3. tkl.: —sun/ —sün : *ilähüm saklasun anı* “onu Tanrım korusun” D 1: 21; 1. çkl.: —alum/ —älüm: *gälün Dersä Hanı tutalum, ağ ällärin ardına bağlayalum* “gelin Dirse Han’ı tutalım, ak ellerini ardına bağlayalım” DK 17:23-4; 2. çkl.: —ğ, —ğuz/ —ğüz : *gätürüğ* “getirin” SN 187:4, *başmağuz ayruğ yüzü* “başka yüze bakmayınız” SV II 147; 3. çkl.: —sunlar/ —sunlär : *sini käfirlär bilmäsünlär, tuymasunlar* “seni kafirler bilmesinler, duymasınlar” DK 31:7.

322412. İyelik ekleri olan —d geçmiş zamanı, 1. çkl. (bk. 32212) istisna edilirse, Türkiye Türkçesi'nde olduğu gibidir: *bildüm* "bildim" KB 70:15, *saçtuḥ* "saçtık" SN 197:14, *gäldüḡ* "geldin" Ç 5, *verdüyüz* "verdiniz" AO 14, *düşdi* "düştü" D 3:4, *etdilär* "ettiler" SV II 50.

Şart: İyelik ekleri ve şahıs işaretleri ile —sa /—sä: a) Tabana eklenir: *yeridür, taḡlara düşsäm* "dağlara düşsem yeridir" D 4:4, *bunları bu vilâ-yatdan çıkarmasavuz va yâḥüd bunları kırmavuz, âḥır paşimänlik fâ'ida vermâz* "bunları bu vilayetten çıkarmasak veyahut bunları kırmasak, son pişmanlık fayda vermez" AP 48-9, *agar ḥayruḡ ağır gälsä, zî davlat* "eğer hayrım ağır gelirse, (sana) ne saadet" Ç 37, b) Çekimli bir fiilden sonra i— fiili ile: *dilär isäḡ Şayyâd Hamza, kıla Haḡḡ cänunı râḥat* "Şey-yat Hamza, eğer sen Tanrı'nın canını rahat kılmasını istersen" ŞH III 8, *yol bulamazsan, daḡ daḡ güzgil* "yol bulamazsan, dağdan dağa gez" CR III 1, *agar bu dedügüm nâsnälari gätürürsünüz, ḥöş verdüm* "eğer bu dediğim şeyleri getirirseniz (kızımı) memnuniyetle veririm" DK 46:11, *boyuḡ cannatda tûbîyâ agar salmaz isä säya, kim anı... bir çöpä saya* "eğer boyun cennetde tuba'ya gölge salmazsa onu kim bir çöpe sayar" D 3:1 (şart cümlelerinde *agar, gar* bağlarının kullanılışı için bk. 33).

Gerçekleşmemiş durum için (irrealis): —sa /—sä iyelik ekleri ve şahıs işaretleriyle tabana eklenir: *diläsäḡ, bän anı saḡa verädüm* "isteseydin ben onu sana verirdim" SN 342:1, *arasam, ... dünyâyı bir tarasam, bunun gibi laḡif kanda bulaydum?* "dünyayı arayıp tarasam, bunun gibi güzeli nerede bulurdum?" AH 533-4, *nola, ertä sinüḡlü bir suḡbat etsävüz* "yarm seninle bir sohbet etsek ne olurdu" QV 98, *agar diläsä, ki... canâ-ḡa erü* "kanada (cenaha) ermek istese" KB 159:6.

— *mussa /—missä* > —*musa /—misä*: Gerçekleşmemiş durum için: *Türk dilin bilürmisäydüm bän* "Türk dilini bilseydim" SV I 78, *dökäy-düḡ ülüḡdümissä äbu ḥayât* "elinde ise, ab-ı hayat dökerdin" SN 262:5, *dutmuşmısam* "tutsaydım" KD § 4, *salâm ḡaḡḡı yoḡmısa* "selam vermeye ḡaḡḡı yoksa da" AO 19, *ana ḡaḡḡı Tâḡri ḡaḡḡı dägülmisäydi, ḡalkubanı... ḡaba ökḡäm altına salaydum* "ana ḡaḡḡı Tanrı ḡaḡḡı olmasaydı, kalkıp kaba ökḡem altına alırdım" DK 31:1-2, *sän dägülmisäḡ 'ayân, yaradur dägül idüm kavn u makân* "sen olmasaydın dünyayı yaratmazdım" VN 4:38, *nâḡâḡ biri ḡayâl edüp aytdı: "Agar uşbu akan ırmaḡ yağmısaydı!"*, *Biri daḡı aytdı: "Bu taḡ piriḡemişäydi!"* *Biri daḡı aytdı: "Bu ikisi pişmiş dururmısaydı!"* Birden bire biri hayal edip (şöyle) dedi: "Eğer bu akan ırmaḡ yağ olsaydı!" Biri de (şöyle) dedi: "Eğer bu daḡ piriḡe olsaydı!" Biri de (şöyle) dedi: "Eğer bu ikisi pişmiş olsaydı". QV 99.

Benzeşmesiz örnekler: *agar 'aqlum varmışsadi* "eğer aklım olsaydı" KD 82:8.

32242. —*ğay* / —*gäy*. Seyrek ve sadece bazı yazarlarda istek ve gelecek zaman kipi olarak: *bolğay* "olacak" CR VIII 1, *yeñän gälğäy ayahçılar, maña sağrağnı tız bergäy* "meyhaneciler acele gelsinler ve bana kadehi çabuk versinler" ŞH IV 2, *cannatda yüzüñ gibi hür olmağay* "cennetde, yüzün gibi huri olmayacak" KB 605:9, *bu sözüñüz sizüñ yalan, gerçäk bolğay* "sizin bu sözünüz yalan veya gerçek olacak" AP 47.

—*ay* / —*üy*. Seyrek ve sadece *bolay ki* "ola ki, belki" de: *ağlamağdan ol bolay ki avına* "ağlamaktan belki avunur" YZ 89:8.

—*a* / —*ü*: İstek ve gelecek zaman şekli olarak çok yaygın: 1. *kulağına koymaya ol sözləri* "o sözleri kulağıma koymasın" SV II 123, *Täñri adın aquban giräm sözä* "söze Tanrı adını anarak gireyim" YZ 1:1, *neçü gözläyüm ol kaşı?* "o kaşı nasıl gözleyeyim" D 4:5, *saqlayavuz* "sakyalım (koruyalım)" QJ § 46, *agar bilädüm, göräydüñ, kim aya nälär kılaydum* "ona neler yapacağımı göreceğini bileydim" SN 257:12, *Bayındır Hana habar vara* "Bayındır Han'a haber gitsin" DK 11:21, *ğadduñ yinä salındı, kim şimşäd şäd ola* "boyun, şimşadın şad olması için salındı" KB 14:9, *göräm* "göreyim" F 153, *bir maktüb yazdı, ki şayhi tuta, öldürä, başın käsüp gündüyä göndärä* "bir mektup yazdı: şeyhi tutsun, öldürsün, başını kesip göndersin" QV 86, *bu Türklä äşinä oluñ, kim bunuñ şarrından amin ola siz* "şerrinden emin olmak için bu Türk'le iyi geçinin" AP 48. 2. *gäläbäk bigi dağula bu insän* "bu insanlar kelebek gibi dağılacaklar" Ç 31, *yaşlığı gidä, kalmaya* "yaşlığı gidecek ve kalmayacak" SV I 60, *gar arslan olup dura sän, acal kıla sini zabün* "bir arslan olup (karşı) dursan da, ecel seni altına alr" ŞH II 2, *bizüm häpümüz kırar olamı?* "bizim hepimizi öldürecek mi?" DK 24:18, *dedüñ sän duşmana 'dönäm'* "düşmana "döneceğim" dedin" ST 179, *'acab olamı rahä?* "acaba kurtuluş olacak mı (var mı)?" ŞD 70:8

—*ısar* / —*isär*. Gelecek zaman. Çok yaygın: *yaradılmış bu şarbatdan dadısar* "yaratılmışlar bu içkiden tadacaklar" Ç 61, *bu säki maclisin äsridisärdür* "bu saki meclisini (mecliste bulunanları) sarhoş edecektir" ŞH I 15, *Hakğ sini sulñän kılısar kamuya* "Tanrı seni herkese sultan edecek" YZ 2:14, *siräyat edübän bir gün dutışıdar suvaydäya* "bir gün sırayet edip gönlünü yakacak" D 3:8, *çü bän gidisärvänin, kim kalısar?* "ben gidecek olursam, kim kalacak?" SN 28:2, *on yıl dast-i sitamuñı üzärimdä mustavlİ görürsäm, räm olmayısaram* "sitem elini on yıl üzerimde müstevli olarak görsem de, emrine boyun eğmezdim" AO 17, *'ışğ oñını atmayısa-*

ram "aşk okunu atmayacağım" KB 30:13, *nä dahı Kur'an gibi hön gälisär, yemäyänlär bällü mahrum kalısar* "Kur'an gibi bir sofrada bir daha gelmeyecek ve (bu sofradan) yemeyenler muhakkak mahrum kalacaklar" VN 4:40, *sorılısar siz* "sorulacaksınız" PK § 3e, *yinä kulları taşrîf edisär hân-i karam* "Kerem sultanı kulları yine şereflendirecek" ŞD 28:9, *verisârin* "vereceğim" F 154, *va biz dahı bir gün anlaruñ ardınca naql edisürüz* "ve biz de bir gün onların ardından taşınacağız" QV 97.

Diğer çekimli şekiller isim fiil + yüklem eki ile teşkil edilirler, krs. 3222.

32243. Zarf fiillerle teşkil edilen çekimli şekiller için bk. 3223.

33. Yüklem ismini menfi hale sokmak için *dägül* "değil" kullanılır, çekimli şekiller de kısaltmak bakımından (periphrastisch) *dägül* ile menfilik durumuna getirilebilirler: *saña höd kalısar dägül* "sana kalacak değil" Ç 81, *kıılır dägül* "kılmaz" KD § 17.

Mecburiyet ve gereklilik, *geräk*, *gäräk* ile ifade edilir. Bu kelimenin kullanılışı için bir kaç örnek: *geräklärinçä aldılar* "ihtiyaçları kadar aldılar" AO 19, *gäräk sän yaş yerinä ağlağıl kan* "eğer sen yaş yerine kan ağlarsan" Ç 58, *zavraqtı nacät sähiline bırağğumuz gäräkdür* "kayığı kurtuluş sahiline bırakmamız gerektir" AO 18-19, *gäräk yazam* "yazmak zorundayım" KB 468:11, *uyısa gäräk* "uyumak zorundadır" SN 223:3, *aña armağan aparsavuz gäräk idi* "ona armağan göndermek zorundayız" DK 40:21, *gitsäm gäräk* "gitmek zorundayım" AP 52, *gäräkmüz* "mühim değil (gerekmez)" SV XVII 2, QJ § 45, KB 66:3, AA 21, DK 12:10, AH 275, QV 79, *gäräk bini öldür*, *gäräk oda at* "beni ister öldür, ister ateşe at" YZ 23:3, *gäräk öldür*, *gäräk cânım bağışla* "ister (beni) öldür, ister canımı bağışla" AH 393.

dağı, *dahı* "ve, de, henüz": *yäkanı Ya'küb, İsmâ'il u Dävud dahı ol husn issi Yüsuf-i Kan'an* "ve Yakup, İsmail, ve Davud ve güzellik sahibi Kenanlı Yusuf nerede" Ç 74, *bän dahı tamla bigi däniz olam* "ben de damla gibi deniz olayım" SV II 13.

Eğer şart cümleleri, Farsça, *agar*, *gar* bağları almışlarsa, çok kere Türkçe şart eki kullanılmaz: *agar gäydür, karındaş, yoğsa yavuz* "kardeş eğer kötü yahut iyi ise" CR V 1, *tatça agar dilär siz* "eğer siz Farsça diler-seniz" SV III 1, *'âr u nâmûsı agar tark etdi yâr* "eğer sevgili ar ve namusu terk etti ise" KB 608:4, *gar dilär siz, bula siz oddan nacät* "eğer ateşten kurtulmak isterseniz" VN 2:34 ve çy., *agar gäräk sän satmaña* "satman gerekiyorsa" ST 180.

kaçan "ne zaman" (bk. 3218), çok kere bir Türkçe veya yabancı unsurla kuvvetlendirilmiş biçimde, zaman bildiren bağlama edatı olarak kullanılır: *yer dahtı yel gibi anı sora, dāñiz ol tamlayı kaçan sürä* "deniz (o) damlayı (dışarı) atarsa yel gibi emecek (denizin attığı damlayı, yer yel gibi emecek)" SV I 61, *kaçan vara bindän saña bu bitı, şükr kıl Täñriyä* "bu mektup sana varırsa, Tanrı'ya şükr et" YZ 93:15, *dilärsäy, ki sän aña tız erä sän, kaçan kim anuñ elinä girä sän* "onun eline girersen, ona çabuk ulaşmak istersin" SN 55:13, *här kaçan kim bu namäzi kılalalar* "bu namazı kılarlarsa" VN 10:42, *kaçan bu dāñlü oğrılık kılsa, sağ älin bilä-gindän küsmäk gäräk* "bu türlü bir hırsızlık yaparsa, sağ elini bileğinden kesmek gerek" QV 118. Aynı kelime ST'de istek bildiren cümleler yapar: *kaçan gözüm yüzi görä* "ah gözüm yüzünü ne zaman göreceğim" ST 180.

34. Eski Anadolu Türkçesi'nin kelime hazinesinin büyük bir kısmını Eski Türkçe'de bulmak mümkündür. Ayrıca, Kaşgari'nin Oğuzca'ya veya buna akraba ağızlara has dediği Eski Türkçe'ye yabancı kelimeler de vardır. Kelime hazinesinin üçte biri Türkiye Türkçesi'nde de yaşamaya devam ediyor.

Uzak Doğu'dan alınmış olan unsurlar yaşamaya devam eder: *biti*—"yazmak" Ç 41, AO 152, *biti* "yazı, mektup vs." YZ 86:1, QJ § 72, KD 113, AO 152, *bitik* aynı mana YZ 86:2, *ķamu* "hep" CR I 2, SV II 43, ŞH III 5, KD § 12, AO 12, KB 40:1, QV 60, AP 20, *sın* "mezar" Ç 19, AO 205, *sınla* "mezarlık" ŞH II 13, F 159, *tamu* "mağara" SV II 150, ŞH III 5, KD 148, VN 7/1:6, *tamuğ* aynı mana QJ § 72, *uçmağ*, *uçmak* "cennet" SV I 35, ŞH III 5, QJ § 56, KD 148, AP 3, VN 4:48.

Farsça'dan alınmış yeni malzeme: *bağça* "bahçe" (< *bāğça*) ŞH II 11, SN 263:14, *duşharlık* (< *duşvār-lık*) "güçlük" YZ 81:12, *güläf* (< *guläb*) "gül (Rose)" SV II 37, SN 7:9, *ho* (kuvvetlendirme edatı, < *hōd*) ŞH I 5, KD 126, F 158, *hon* (< *hvān*) "sofra" YZ 12:15, AH 196, VN 4: 40, *muştı* "müjde" (< *mujda*) YZ 92:5, KD 135, AO 196, DK 46:18, VN 7:35, *para* "kısım, parça" (< *pāra*) VN 7:35, *şar* "şehir" (< *šahr*) ŞH II 11, AH 153, *uruz* "kısmet, nasib" (< *rūzi*) SV II 25, DK 68:9. Arapça'dan *oht* "vakit" SN 120:6 (< *wakt*).

Yukarıda ele alınan malzemedan anlaşılacağı gibi, Eski Anadolu Türkçesi'nde, Eski Türkçe ve Anadolu Türkçesi'ne ait kelime ve ekler yan yanadır. Bundan dolayı, bazı araştırmacılar Anadolu Türkçesi'nin ilk eserlerinde yerli ağızları görmek temayülünde idiler. Buna karşılık, diğerleri, Eski Türkçe'nin yazı dili yanında, yeni bir edebiyat dilinin geliş-

mekte olduğunu görmek istiyorlar ve küçük Asya'nın ve komşu bölgelerin ilk eserlerinde, bu iki dili birbirinden ayırmayı deniyorlardı.

Çeşitli bölgelerde yazılmış olan malzemede bölge ağızlarını tesbit etmek mümkün değildir. Bu metinler Kaşgari'nin Oğuzlara ve onlara komşu boylara atfetmiş olduğu bir dille yazılmışlardır. Fakat, bunun yanında, bu metinler, az çok Doğu Türkçesi'ne, daha doğru bir ifade ile, Eski Türkçe'ye has unsurları da ihtiva ederler. O halde, bu, bize, Kaşgari'nin haber verdiği Oğuzca'nın edebiyat dilinin, ilk eserlerini Orta Asya'da meydana getirmiş olduğu iddiasını haklı gösteriyor. Celaleddin-i Rumî'nin ve Dehhanî'nin Anadolu'ya Türkistan'dan göçtüklerini biliyoruz, ve bundan dolayı da, bu şairlerin, burada yeni bir yazı dili ile yazmaya başlamış olacaklarını kabul etmek güçtür. Sadece, bu yazı dili, en azından başlangıçta, Eski Türkçe'nin edebiyat dilinin tesirinden kendisini çekip çıkaramamıştır. Eğer bu doğru ise, şimdiye kadar ileri sürüldüğü gibi Doğu Türkçesi edebiyatının, Anadolu'da, ilkin Nevalî ile tanındığı fikrini reddetmek ve meseleyi şöyle ifade etmek gerekir: Doğu Türkleriyle kültür münasebeti, küçük Asya'da, 15. asrın sonuna kadar çok kuvvetli idi (rege). İlk olarak, Çağatay edebiyatının çöküşü, Anadolu edebiyatının kuvvetlenmesinden sonra, Anadolu Türkçesi kendini Doğu Türkçesi, yani, Eski Türkçe'nin tesirlerinden kurtardı. Böylece de, Eski Anadolu Türkçesi'ndeki Doğu Türkçesi unsurları bilmececi çözülmüş olur.

4. Metinler

Kitâb-i Dâdâ Korkut (KİLİSLİ RİF'AT neşri, s. 20-21, E. ROSSI'den, 67 a-b eklendi, MUHARRAM ERGİN neşrinin 94-95. sayfaları).

Anlar dahı bu dünyöya güldi, gâçdi ; karvân gibi kondı, göçdi. Anları dahı acal aldı, yer gizlädi ; fânî dünyâ kimä kaldı ? Gülimli, gidimli dünyâ, soñ uçı ölümlü dünyâ ! Kara ölüm gâldüğündä gâçüt versün, ağ imândan ayırmasun ; sağlığın, sağınçın davlatuñ Haqq artursun ; ol ögdüğüm yüçä Tâñri döst olubanı madad ersün. Yöm veräyin hanum ! Yürlü kara dağlaruñ yıkılmasun, gölgäliçä kaba ağaçuñ kasilmäsun, kamın ağan görklü suyuñ kurımasun, kanadlaruñ uçları kırılmasun ! Çaparkän ağ boz atuñ büdirmäsün ; çalışanda kara polat öz kılıçuñ gädilmäsün, dürtişürkän ala göndärüñ ufanmasun ; ağ bürçüklü anay yeri bahişt olsun ; ağ sakallu babay yeri uçmağ olsun ; Haqq yanduran çarâguñ yana dursun ! Kâdir Mavlâm sini nâmarda muhtâc äylämäsün !

Suheyf ve Nevbahâr (J.H. MORDTMANN neşri)

- 119: 14 *Suhayluñ bu şi'rini eşidiçäk,*
dahı 'ışkı gändüyä iş ediçäk,
15 *kıyäs äylä, ki anuy hâli nola ;*
bu 'ışk işi, demäk, gäjüzdür dilä.
- 120: 1 *Karârı kalmadı, kanı kıldı cüş,*
Suhayluñ adına kadañ kıldı nüş.
2 *Suhayl aña u ol aña içdilär,*
biri birisi ilä hoş geçdilär.
3 *Süçi arastında sorar Nevbahâr :*
'Suhaylâ, ki e sarvar-i nâmdür!
4 *Yamanda sän idüñ u bân Çindädüm,*
dün u gün sarâyumuz içindädüm.
5 *Nişânımı kim vermiş ola saña,*
ki 'üşük olmuş ola sän baña?

Kadı Burhanettin Divanı I (tıpkı basım)

- 586: 2 *Äzäldä Hakk nä yazmış isä bolur,*
göz nâni, ki görüçäk isä, görür,
3 *İki 'âlamda Hakkâ sığınmışuz ;*
Tohtamış nä ola yä Ahsah Temür?
- 592: 12 *Şol kuş, ki tutğan kuşnu äzad kılur,*
sanma, ki dünyâda ol az ad kılur.
13 *Bağdâdnı (har) kim vîrân kıla bilür,*
ol yinä bu vîrâni Bağdâd kılur.